

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра психології

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВІ
РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ:
курсова та кваліфікаційні –
бакалаврська,
магістерська**

Методичний посібник

Полтава
2023

УДК 378.22:159.9(072.8)

Н15

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
(протокол № 7 від 30.01.2023 р.)*

Рецензенти:

Кононова М. М. – доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, доцент кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

Заїка В. М. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти Полтавського інституту економіки і права ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»» (Київ);

Тодорова І. С. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і суспільних наук Полтавського університету економіки і торгівлі.

Н15 Навчально-наукові роботи з психології: курсова та кваліфікаційні – бакалаврська, магістерська: метод. посіб. / відповід. за вип.: В. Ф. Моргун, М. М. Тесленко; за ред. К. В. Седих. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. – 88 с.

Викладено вимоги та рекомендації до організації, проведення й оформлення результатів навчально-наукових досліджень студентів-психологів – курсової та кваліфікаційних – бакалаврської й магістерської робіт. Являє собою уточнене і доповнене видання попередніх методичних посібників: «Кваліфікаційні наукові роботи з психології: курсова, дипломна, магістерська» (2007) та «Кваліфікаційні наукові роботи з психології: курсова, бакалаврська, магістерська» (2013).

Для наукових керівників курсових і кваліфікаційних робіт із психології та студентів закладів вищої освіти, які навчаються у галузі знань 05 *Соціальні та поведінкові науки* за спеціальністю 053 *Психологія*.

УДК 378.22:159.9(072.8)

© Моргун В. Ф., 2023

© Тесленко М. М., 2023

Зміст

1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ	5
1.1. Види навчально-наукових робіт та їх завдання.....	5
1.1.1. Курсова робота.....	5
1.1.2. Кваліфікаційна робота.....	6
1.2. Стратегічне і тактичне планування навчально-наукової роботи студента.....	8
1.2.1. Стратегічне планування (на весь період навчання).....	8
1.2.2. Тактичне планування (на період виконання однієї роботи).....	10
2. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕМИ ТА ПЕРВИННА ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	13
2.1. Вибір теми навчально-наукової роботи.....	13
2.2. Визначення методологічного апарату дослідження.....	14
2.2.1. Визначення об'єкту та предмету дослідження.....	14
2.2.2. Визначення мети дослідження.....	16
2.2.3. Постановка гіпотези дослідження.....	17
2.2.4. Формулювання завдань дослідження.....	18
3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОЇ РОБОТИ	20
3.1. Титульний аркуш.....	20
3.2. Зміст.....	20
3.3. Вступ.....	20
3.3.1. Обґрунтування актуальності проблеми.....	21
3.3.2. Опис методологічного апарату дослідження.....	22
3.3.3. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	22
3.3.4. Методи дослідження.....	22
3.3.5. Емпірична база дослідження.....	22
3.3.6. Наукова новизна дослідження.....	22
3.3.7. Теоретичне значення.....	22
3.3.8. Практичне значення.....	22
3.3.9. Апробація.....	23
3.3.10. Структура роботи.....	23
3.4. Основна частина.....	23
3.5. Висновки і рекомендації.....	25
3.6. Список використаних джерел.....	25
3.7. Додатки.....	28
4. ПОШУК ТА ОПРАЦЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРИ З ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ	31
4.1. Бібліографічний пошук літературних джерел.....	31
4.2. Опрацювання літературних джерел.....	32
5. НАПИСАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО РОЗДІЛУ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОЇ РОБОТИ	34
5.1. Структура теоретичного розділу роботи.....	34

5.2. Логіка викладу огляду літератури.....	35
5.2.1. Посилання на літературні джерела.....	36
5.2.2. Стилiстичні особливості викладу матеріалу.....	39
5.3. Зв'язок теоретичної, методичної та практичної частин кваліфікаційної роботи.....	39
6. ПЛАНУВАННЯ І ПРОВЕДЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	41
6.1. Планування емпіричного дослідження.....	41
6.1.1. Етапи проведення дослідження.....	41
6.1.2. Визначення завдань дослідження.....	41
6.1.3. Визначення типу дослідження.....	42
6.1.4. Підбір методів та методик збору емпіричних даних.....	43
6.1.5. Планування вибірки.....	45
6.1.7. Методи обробки даних.....	45
6.2. Проведення дослідження.....	47
7. ОПИС РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	48
7.1. Написання методичного розділу роботи.....	48
7.1.1. Структура методичного розділу.....	48
7.1.2. Огляд і обґрунтування вибору методик.....	49
7.1.3. Схема опису методик психологічного дослідження.....	49
7.2. Написання дослідницького розділу роботи.....	50
7.2.1. Структура дослідницького розділу.....	50
7.2.2. Логіка викладу емпіричного матеріалу.....	52
8. ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	57
9. ЗАХИСТ КУРСОВОЇ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ (БАКАЛАВРСЬКОЇ / МАГІСТЕРСЬКОЇ) РОБІТ.....	58
ГЛОСАРІЙ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	67
Додаток А. Зразки оформлення титульних сторінок.....	67
Додаток Б. Зразки оформлення змісту робіт.....	69
Додаток В. Приклад вступу до магістерської роботи.....	71
Додаток Д. Взаємовідповідність завдань, змісту та висновків у структурі кваліфікаційної роботи.....	74
Додаток Е. Зразок оформлення фрагмента тексту кваліфікаційної роботи.....	77
Додаток Ж. Зразки завдань, відгуків, рецензій і подань.....	78
Додаток З. Загальні критерії оцінювання дослідних робіт.....	82
Додаток К. Персоналії науково-педагогічного складу кафедри психології ПНПУ імені В. Г. Короленка.....	84

1. Загальні засади

1.1. Види навчально-наукових робіт та їх завдання

Підготовка навчально-наукових робіт – важлива форма самостійної роботи студентів. Відповідно до навчального плану студенти, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія, виконують такі види навчально-наукових робіт робіт:

- **курсowa робота;**
- **кваліфікаційна робота за бакалаврським рівнем вищої освіти;**
- **кваліфікаційна робота за магістерським рівнем вищої освіти.**

Навчально-наукові роботи (курсowі, бакалаврські, магістерські) мають на меті:

1. Вдосконалення психологічних знань студентів з окремих тем.
2. Навчання застосуванню цих знань для вирішення прикладних завдань.
3. Формування умінь і навичок психологічного дослідження.
4. Отримання умінь і навичок практичної психологічної роботи [4].
5. Розвиток умінь самостійного критичного опрацювання наукових джерел.

Кожна навчально-наукова робота має бути спрямована на вирішення актуальних проблем психологічної науки. Формальні вимоги до написання курсових, бакалаврських та магістерських робіт наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Формальні вимоги до написання навчально-наукових робіт

Характеристика роботи	Курсова робота	Бакалаврська робота	Магістерська робота
Обсяг роботи до списку джерел (кегель 14, інтервал 1,5)	25-30 стор. друк. тексту	40-65 сторінок друкованого тексту	65-100 сторінок друкованого тексту
Кількість літературних джерел	Не менше, ніж 25	40-60 позицій	60-90 позицій
Статус керівника	Усі члени кафедри	Професор; доцент; асистент із наук. ступенем	Професор; доцент; асистент, із наук. ступенем
Процедура захисту	Перед комісією кафедри	Перед атестаційною екзаменаційною комісією	Перед атестаційною екзаменаційною комісією

1.1.1. Курсова робота Курсова робота є самостійною, навчально-дослідною роботою здобувачів вищої освіти, що підсумовує набуті знання, вміння та навички з різних галузей психології, дозволяє перевірити їхню готовність застосовувати сучасні методи психологічного дослідження, розвиває пізнавальну активність, наукову уяву

[8]. З огляду на це курсова робота не повинна обмежуватися реферуванням літературних джерел, а має стати самостійним викладом матеріалу з елементами набутих знань, досвіду.

Курсова робота повинна містити самостійний аргументований виклад матеріалу відповідно до сформульованої мети. У процесі виконання цієї роботи студент має продемонструвати володіння способами відбору, групування й узагальнення інформації, навчитися знаходити невирішені проблеми і дискусійні питання у досліджуваному полі, визначати підходи до їх вирішення.

Курсова робота є початковим етапом у навчальному та науково-дослідному процесі підготовки майбутнього фахівця, а кваліфікаційні роботи за бакалаврським та магістерським рівнями вищої освіти є його логічним продовженням.

Успішне написання курсової роботи багато в чому залежить від чіткого дотримання основних вимог, що до них висуваються. Ці вимоги стосуються, насамперед, наукового рівня, самостійності та якості курсової роботи, її новизни, теоретичної та практичної значущості, змісту, структури, форми викладу матеріалу, захисту сформульованих положень та висновків, а також їх оформлення. Дотримання студентом усіх вимог до оформлення курсової роботи сприяє розвитку індивідуального стилю наукової роботи, виховує наукову прискіпливість і вимогливість до себе, прищеплює важливі навички проведення психологічного дослідження, що буде в подальшому корисним під час написання інших кваліфікаційних робіт на рівні вищої освіти бакалавра, магістра тощо.

У процесі написання курсової роботи здобувачі вищої освіти розвивають і вдосконалюють такі компетентності:

- самостійно формулювати проблему;
- визначати об'єкт і предмет, мету й завдання дослідження;
- здійснювати пошук і підбір потрібної інформації;
- логічно і послідовно висловлювати свої думки, пропозиції, робити аргументовані висновки щодо теоретичного матеріалу, явищ та фактів психічної реальності;
- правильно оформлювати науково-дослідницький матеріал;
- публічно захищати виконану курсову роботу (робити наукове повідомлення, відповідати на поставлені запитання, захищати власну точку зору тощо.)

Кваліфікаційна робота (від лат. Qualificare – визначати, встановлювати якість) – одна з форм представлення результатів дослідження здобувача вищої освіти, що засвідчує рівень його компетентності. Кваліфікаційна робота є творчим, самостійним видом навчально-наукової роботи студента, котру виконують під керівництвом наукового керівника на завершальному етапі здобуття першого рівня вищої освіти (бакалавр) або другого рівня вищої освіти (магістр) [9].

Метою виконання кваліфікаційної роботи є оволодіння здобувачами вищої освіти інтегрованою здатністю розв'язувати задачі й проблеми наукового

або прикладного характеру в певній галузі професійної діяльності, що передбачає проведення дослідницько-пошукових дій на основі здобутих загальних та професійних компетентностей відповідно до вимог стандартів вищої освіти.

Основними завданнями кваліфікаційної роботи є:

- систематизація, закріплення і поглиблення теоретичних знань та практичних фахових компетентностей здобувача вищої освіти;
- виявлення здатності здобувача вищої освіти обирати й аналізувати наукову або практичну проблему, робити висновки й узагальнення, застосовувати знання для вирішення конкретних наукових і/або організаційних, виробничих та інших завдань, обґрунтовувати конкретні рекомендації, які можуть мати теоретичний і/або практичний характер;
- перевірка уміння здобувача вищої освіти самостійно засвоювати та використовувати сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні системи і технології, бази даних, програмно-обчислювальні засоби;
- напрацювання й розвиток навичок самостійної роботи і творчого пошуку, у тому числі в умовах, що змінюються;
- оволодіння методикою наукових досліджень та експерименту відповідно до спеціальності/освітньої програми;
- визначення рівня підготовленості випускника до майбутньої професійної діяльності, самовдосконалення й продовження навчання для здобуття наступного рівня вищої освіти.

Кваліфікаційна робота є більш ефективною, коли вона логічно продовжує тему курсової роботи або є органічним продовженням наукової студентської праці (див. пункт „Логічна послідовність розгляду наукової проблеми у кваліфікаційних роботах”).

Бакалаврську кваліфікаційну роботу (далі – БКР) виконують у разі, якщо вона є обов’язковим складником освітньої програми та передбачена навчальним планом спеціальності. Виконання БКР передбачає інтеграцію отриманих студентом теоретичних знань, умінь і навичок, демонстрацію здатності їхнього використання у професійній діяльності та засвідчує належний рівень оволодіння загальними та спеціальними компетентностями, визначеними освітньою програмою.

Магістерська кваліфікаційна робота (МКР) – це самостійна науково-дослідницька праця, яку виконують із метою встановлення відповідності рівня освітньої та наукової підготовки здобувача другого рівня вищої освіти. Магістерська кваліфікаційна робота з психології передбачає самостійне розв’язання складної задачі або комплексної проблеми у сфері психології, що супроводжується проведенням досліджень та/або застосуванням інноваційних підходів та характеризується невизначеністю умов і вимог. У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації. [24].

Основою такої роботи має бути принципово новий матеріал, що включає опис нового фактажу, явищ або закономірностей, а також раніше відомий та узагальнений матеріал, наукову позицію автора роботи, його власний ракурс

дослідження проблеми. Тобто робота повинна відповідати вимогам оригінальності, унікальності та неповторності висунутих положень з чітким обґрунтуванням методології наукового пошуку [17].

Захист кваліфікаційної роботи на засіданні Екзаменаційної комісії (ЕК) є формою атестації, спрямованої на встановлення рівня відповідності наявних результатів навчання за освітніми програмами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

При оцінюванні кваліфікаційної роботи враховується не лише якість теоретико-методологічного аналізу проблеми та дотримання чинних вимог до оформлення роботи, а й доповідь, що розкриває вміння ерудовано репрезентувати опрацьований матеріал і аргументовано доводити кожне положення, що виноситься на захист, відповідати на запитання щодо змісту роботи.

Кваліфікаційна робота, яка не відповідає вимогам щодо змісту та оформлення; написана без дотримання затвердженого завдання; не містить результатів досліджень, обґрунтованих висновків та (або) пропозицій; не має рецензії та відгуку керівника; не пройшла перевірку на академічний плагіат, до захисту не допускається.

1.2. Стратегічне і тактичне планування навчально-наукової роботи студента

Стратегічне і тактичне планування навчально-наукової роботи студента охоплює відповідно весь період навчання і термін виконання конкретної роботи.

1.2.1. Стратегічне планування (на період навчання) Якщо студент обрав актуальну тему і не збирається змінювати ні її, ні керівника, тоді варто під час стратегічного планування курсової роботи почати з „кінця”: зі складання попереднього змісту бакалаврської кваліфікаційної роботи. Тоді курсова, що має теоретико-методичний характер, перетворюється на перший (теоретичний) і другий (методичний) розділи підсумкової роботи.

Завданням реферативної (теоретичної) частини навчально-наукової роботи з психології є засвоєння реферативних форм наукової діяльності. Студенти повинні не просто опанувати способи відбору, групування та узагальнення інформації, а навчитися знаходити невирішені проблеми досліджуваної теми, дискусійні питання та підходи до окремих проблем, визначати ступінь достовірності інформації, яка міститься в літературі, її доказовість.

При виконанні **реферативної частини** роботи студент має набути такі компетентності:

- обґрунтовувати актуальність дослідження; визначати його об'єкт та предмет; формулювати мету та завдання дослідження;

- вести самостійний пошук інформації за визначеною темою (у бібліотеках, Інтернеті, на заняттях з психології тощо) та правильно оформляти її у списку використаних джерел;
- добирати інформацію, необхідну для повного висвітлення досліджуваної проблеми, відокремлення цієї інформації від другорядної (у межах цієї теми), з обов'язковим посиланням на використані джерела у тексті роботи;
- здійснювати аналіз та синтез знань і досліджень із проблеми; узагальнювати та класифікувати інформацію; зокрема, у вигляді структурно-логічних схем;
- логічно та послідовно розкривати тему;
- узагальнювати психологічні знання з проблеми та формулювати висновки з теоретичного огляду матеріалу;
- стилістично правильно оформляти наукову думку в реферативному ключі; грамотно будувати науковий реферативний текст, висновки і рекомендації;
- правильно оформляти наукову роботу.

Завданням бакалаврської кваліфікаційної роботи може бути засвоєння студентом умінь здійснювати емпіричну науково-дослідну роботу у галузі психології. БКР, як правило, має характер емпіричного дослідження, перетворюється на частину третього (дослідницького) розділу підсумкової роботи. Таким чином, написання бакалаврської кваліфікаційної роботи полягатиме в узагальненні попередньої курсової роботи, певному розширенні теоретичної, виконанню дослідницької частин та ретельному оформленні тексту кваліфікаційної роботи. Для відображення наскрізної теми у її назві необхідно до теми дослідження в заголовку курсової додати „теоретико-методичний аспект”.

В емпіричній частині має бути вирішено конкретне завдання наукової психології, пов'язане з досліджуваною проблемою, і в письмовому варіанті представлені обґрунтування методів, використаних у роботі, опис ходу роботи та її результатів.

При виконанні **емпіричної частини** роботи студент має набути такі компетентності:

- обґрунтовувати актуальність та новизну емпіричного дослідження; визначати його предмет та об'єкт; формулювати мету, гіпотезу та завдання емпіричного дослідження;
- планувати емпіричне дослідження та прогнозувати достовірність отриманих результатів;
- обирати методи та методики для перевірки гіпотези емпіричного дослідження;
- практично оволодіти методикою емпіричного дослідження як засобу вирішення науково-дослідного завдання;
- здійснювати кількісну та якісну обробку даних емпіричного дослідження;

- повно, стилістично правильно та грамотно описувати процес та результати емпіричного дослідження;
- розробляти унаочнення (схеми, діаграми, графіки) та інтерпретувати результати емпіричного дослідження;
- формулювати висновки, отримані в результаті емпіричного дослідження, рекомендацій щодо їх використання;

Магістерська кваліфікаційна робота психології також має реферативну та емпіричні частини, у якій подається аналіз літератури. Основне завдання такої роботи полягає у підборі, адаптації або формуванні програм формування психічних процесів, тренінгу, психокорекції, психологічної профілактики, реабілітації або просвіти. При цьому повинно бути вирішене конкретне завдання та в письмовому вигляді представлені обґрунтування та опис мети, завдань, використаних форм, методів і методик практичної роботи, її ходу та результатів. Відповідна розробка повинна мати новизну і практичну значущість.

Усе перераховане вище може слугувати **критерієм для оцінки кваліфікаційної роботи студента** викладачем або атестаційною екзаменаційною комісією.

1.2.2.

Тактичне планування (на період виконання однієї роботи)

Тактичне планування конкретної наукової роботи охоплює, як правило, навчальний рік і розбивається на складові:

- затвердження теми на кафедрі та вченій раді факультету;
- планування роботи;
- збір матеріалу, кількісна його обробка і якісний аналіз;
- написання розділів;
- проміжний контроль на засіданнях кафедри;
- написання чистового варіанта тексту роботи;
- підсумковий контроль (передзахист) на засіданні кафедри;
- збір відзиву і рецензії;
- подача завізованого завідувачем кафедри тексту роботи, відзиву і рецензії до захисту;
- підготовка до захисту, виготовлення наочності, репетиція з науковим керівником виступу на захисті;
- захист перед екзаменаційною комісією.

Обрану тему роботи закріплюють за студентом та науковим керівником наказом ректора і вона не може бути змінена на власний розсуд. У виняткових випадках, на підставі мотивованої, узгодженої з науковим керівником заяви здобувача вищої освіти та службової записки

завідувача кафедру, тему кваліфікаційної роботи змінюють і затверджують додатковим наказом ректора Університету [9].

Написання бакалаврської та магістерської кваліфікаційної роботи здійснюється за графіком, укладеним деканатом факультету. Графік містить перелік конкретних етапів роботи над кваліфікаційними роботами з визначенням чітких календарних термінів їх завершення. Дотримання графіка виконання досліджень розглядається на засіданнях кафедр та фіксується у відгуку керівника кваліфікаційної роботи [13].

З метою глибокого та якісного дослідження обраної проблеми студентам пропонується дотримуватися певної наступності у виконанні курсових та кваліфікаційних робіт із психології. Варіанти логічної послідовності розгляду наукової проблеми у кваліфікаційних роботах наведено у табл. 2.

Вибір варіанта послідовної розробки теми узгоджується студентом із керівником і залежить від специфіки проблеми дослідження та рівня теоретичної та практичної підготовки студента. Якщо студент із якихось причин пропускає один із етапів роботи над проблемою, то вимоги до написання наступної роботи поєднують обидва рівня. Наприклад, якщо здобувач вищої освіти не виконував курсову та бакалаврську кваліфікаційну роботу з психології, то у магістерській кваліфікаційній роботі він повинен надолужити пропущене.

Логічна послідовність розгляду наукової проблеми при написанні навчально-наукової роботи

Тип роботи	Структура роботи		
	Теоретичний (реферативний) розділ	Методичний розділ	Розділ емпіричного дослідження
Курсова робота	Містить теоретичний аналіз проблеми дослідження.	Містить опис методичних процедур вивчення психологічних феноменів, які є предметом дослідження	
Бакалаврська кваліфікаційна робота	Містить фундаментальний теоретичний аналіз проблеми дослідження	Містить опис методичних процедур вивчення психологічних феноменів, які є предметом дослідження	Містить результати констатувального емпіричного дослідження, обробка результатів здійснюється з використанням методів математичної статистики
Магістерська кваліфікаційна робота	Містить фундаментальний теоретичний аналіз проблеми дослідження	Містить опис методичних процедур вивчення психологічних феноменів, які є предметом дослідження	Містить результати констатувального емпіричного дослідження (з використанням методів математичної статистики, розширенням емпіричної бази дослідження тощо)

2. Визначення теми та первинна постановка проблеми

2.1. Вибір теми навчально-наукової роботи

Теми курсових, бакалаврських/магістерських кваліфікаційних робіт пропонують науково-педагогічні працівники відповідної кафедри. З огляду на власні наукові уподобання та інтереси студент обирає тему і наукового керівника. Здобувач вищої освіти (за погодженням із науковим керівником) може запропонувати власну, не передбачену в переліку тему кваліфікаційної роботи, з обґрунтуванням вибору та актуальності. Запропоновану студентом тему розглядають на засіданні кафедри, затверджують чи відхиляють її [9; 10].

Можна умовно виділити два підходи до визначення теми: об'єктивний і суб'єктивний.

Об'єктивний підхід орієнтується на:

- коло наукових інтересів викладачів, що є потенційними керівниками наукової роботи (див. у додатках К і Л відомості про персоналії викладачів кафедри психології та їхні основні наукові публікації);
- інтереси замовників (наприклад, майбутнього роботодавця).

Суб'єктивний підхід виходить із власних інтересів студента, який сам обирає керівника наукової роботи.

Джерелом інформації про потенційні теми може слугувати їх список, наведений у методичному забезпеченні кожної навчальної дисципліни, будь-яка література з психології, що зацікавила студента, або власні психологічні інтереси.

Самостійному вибору теми можуть сприяти такі прийоми:

- ознайомлення зі спеціальною літературою і періодичними психологічними виданнями;
- повторення раніше виконаних досліджень із використанням інших методик;
- перевірка однієї з гіпотез, висунутих, але не перевірених ученими;
- вибір теми, що близька до проблематики раніше проведених досліджень, але з використанням нових, удосконалених методик тощо [4].

Конкретна тематика кваліфікаційної роботи повинна відповідати таким вимогам:

- узгоджуватися із завданнями професійної підготовки бакалавра або магістра і запитам практики;
- враховувати напрям та проблематику сучасних наукових психологічних досліджень;

- залучати студентів та магістрантів до роботи над проблемами, які досліджують окремі викладачі кафедри та колектив кафедри психології загалом;
- враховувати різноманітні інтереси студентів в галузі психології.

2.2. Визначення методологічного апарату дослідження

Одним із найскладніших етапів написання наукової роботи є визначення методологічного апарату дослідження, тобто об'єкта, предмета, мети, гіпотези та завдань дослідження.

Головною вимогою до написання курсових та кваліфікаційних робіт є взаємовідповідність назви роботи, методологічного апарату дослідження, завдань роботи, змісту роботи загалом та наявності підрозділів у тексті роботи, висновків та рекомендацій.

2.2.1. Визначення об'єкту та предмету дослідження **Об'єкт дослідження** – це загальна психологічна сфера пошуку, що перебуває у полі зору дослідника.

Предмет дослідження – це певна частина об'єкту, певний аспект обраної проблеми, що підлягає вивченню у науковій роботі. Предмет дослідження за своїм формулюванням є близьким до теми роботи, а об'єкт має бути ширшим поняттям, тобто *між об'єктом і предметом існують родово-видові відношення.*

У психологічному дослідженні об'єктом і предметом можуть бути певні форми поведінки та діяльності людей, психічні явища (процеси, стани, властивості), типи індивідів, особливості груп осіб тощо. Поняття предмета і об'єкта психологічного дослідження є відносними і характеризуються лише у взаємному зв'язку [4].

Приклади співвідношення об'єкту та предмету психологічного дослідження наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Приклади співвідношення об'єкту та предмету психологічного дослідження

Об'єкт дослідження	Предмет дослідження
Діяльність або процес психічного розвитку на певному віковому етапі	Певні психологічні фактори, механізми, закономірності, що розкривають та характеризують процес діяльності або психічного розвитку
<p><i>Наприклад, тема „Мотивація навчальної діяльності у підлітковому віці”</i> <i>Об'єкт: навчальна діяльність учнів підліткового віку</i> <i>Предмет: мотивація навчання підлітків</i></p>	

Психічні процеси	Їх структура, взаємозв'язки, механізми
<i>Наприклад, тема „Особливості творчої уяви молодших школярів”</i> <i>Об'єкт: творча уява</i> <i>Предмет: особливості творчої уяви дітей молодшого шкільного віку</i>	
Психічні стани	Їх прояви, причини, механізми виникнення, наслідки
<i>Наприклад, тема „Профілактика синдрому професійного вигорання працівників у професіях типу „Людина-Людина”</i> <i>Об'єкт: синдром професійного вигорання працівників у професіях типу „Людина-Людина”</i> <i>Предмет: шляхи профілактики професійного вигорання працівників, що працюють у сфері „Людина-Людина”</i>	
Психічні властивості	Їх індивідуальні особливості, прояви, фактори і механізми розвитку, зв'язок із іншими властивостями
<i>Наприклад, тема „Образ тіла” у структурі самосвідомості особистості”</i> <i>Об'єкт: самосвідомість особистості</i> <i>Предмет: „образ тіла” особистості</i>	
Певні ознаки групи осіб, типи індивідів	Психічні процеси, стани й властивості людей, функції та характеристики окремих психічних явищ, їх зв'язки і вплив один на одного
<i>Наприклад, тема „Психологічний клімат у трудовому колективі”</i> <i>Об'єкт: стосунки в трудовому колективі</i> <i>Предмет: психологічний клімат як характеристика міжособистісних стосунків у трудовому колективі</i>	

Таким чином, якщо тема дослідження зосереджена навколо однієї психологічної категорії чи поняття, то вони і стають об'єктом дослідження, а предметом виступає їх певна складова, віковий аспект розвитку тощо.

Наприклад:

Тема: Соціально-психологічна готовність дитини до навчання в школі.

Об'єкт: психологічна готовність дитини до навчання в школі.

Предмет: показники соціально-психологічної готовності дитини до навчання в школі.

Тобто, соціально-психологічна готовність є складовою такого явища, як психологічна готовність до школи (поряд з інтелектуальною готовністю, особистісною тощо). Перш ніж визначати показники соціально-психологічної готовності, слід виявити загалом сутність психологічної готовності дитини до школи.

У тому разі, коли в темі фігурують кілька психологічних категорій чи понять, відносини між ними відобразатимуться у поняттях складного об'єкта та складного предмета.

Наприклад:

Тема: Професійна спрямованість педагога як чинник становлення міжособистісних стосунків молодших школярів в учнівському колективі (є 2 поняття: міжособистісні стосунки в учнівському колективі та професійна спрямованість педагога).

Варіант 1. Об'єкт: учнівський колектив як предмет професійної спрямованості педагога.

Предмет: професійна спрямованість педагога як чинник становлення міжособистісних стосунків молодших школярів.

У цьому випадку в центрі уваги є проблема учнівського колективу та міжособистісних стосунків молодших школярів і проблема чинників, що зумовлюють їх становлення. Серед таких чинників, зокрема, розглядають тип професійної спрямованості педагога.

Варіант 2. Об'єкт: професійна спрямованість педагога як вихователя дитячого колективу.

Предмет: професійна спрямованість педагога як чинник становлення міжособистісних стосунків молодших школярів.

В даному випадку дослідження зосереджується навколо такого явища як професійна спрямованість педагога та його вплив на перебіг навчально-виховного процесу. Зокрема, розглядається вплив типу професійної спрямованості педагога на становлення міжособистісних стосунків молодших школярів.

Психологічний зміст явищ, що виступають об'єктом і предметом роботи, обов'язково повинен бути розкритий в основній частині роботи, починаючи від більш загальних понять (об'єкта) і переходячи до більш конкретних (предмета).

2.2.2.

Визначення мети дослідження

Мета дослідження формулюється коротко й точно; конкретизуючись у завданнях дослідження та змістовному відношенні, виражає те основне, що повинен зробити дослідник. Не слід починати мету словами „дослідити...” або „вивчити...”

Для теоретичного дослідження мета може бути сформульована таким чином:

- на основі аналізу об'єкта дослідження виявити, визначити, розкрити, охарактеризувати... (предмет дослідження);
- дати теоретичний аналіз проблеми...;
- проаналізувати, порівняти теоретичні підходи до...;
- теоретично обґрунтувати...;
- тощо.

Наприклад,

Тема: Соціально-психологічна готовність дитини до навчання в школі.

Мета: на основі аналізу проблеми розвитку особистості в дошкільному віці виявити та охарактеризувати показники соціально-психологічної готовності дитини до школи.

Формулювання мети емпіричного дослідження може включати такі вислови: „за допомогою емпіричного дослідження виявити, визначити...” тощо, або ж не конкретизувати спосіб вивчення, автоматично передбачаючи і теоретичні, і емпіричні завдання.

Наприклад,

Тема: Професійна спрямованість педагога як чинник становлення міжособистісних стосунків молодших школярів в учнівському колективі.

Мета: визначити роль професійної спрямованості педагога як чинника становлення міжособистісних стосунків молодших школярів.

2.2.3.

**Постановка
гіпотези
дослідження**

Гіпотеза – обґрунтоване припущення про існування окремих явищ, зв'язків між ними, закономірностей та механізмів їх функціонування [11]. Гіпотеза не виникає у свідомості дослідника спонтанно, вона є результатом глибокого усвідомлення теоретичних праць та досвіду практичної діяльності у певній галузі науки. Гіпотеза не повинна містити очевидних істин, адже вона передбачає пошук нового в теорії і практиці науки.

Процес розвитку гіпотези відбувається в кілька етапів:

- вивчення об'єкта дослідження шляхом накопичення емпіричних та теоретичних знань, виокремлення на їх основі гіпотетично нових знань про нього;
- обрання методів дослідження задля доведення сформульованої гіпотези;
- доведення (або спростування) гіпотези, її уточнення та переконання у її істинності.

Під час дослідження іноді висуваються кілька гіпотез, одна з яких виявляється правильним припущенням.

Гіпотеза повинна задовольняти такі вимоги:

- бути обґрунтованою, відповідати науковим знанням;
- бути принципово простою та зрозумілою;
- мати логічно однозначне формулювання;
- включати теоретичне пояснення висунутого припущення;
- допускати (передбачати) емпіричну перевірку [11].

Наприклад, тема: „Психологічні умови становлення соціометричного статусу молодшого школяра в учнівському колективі”

Гіпотеза дослідження:

якщо соціометричний статус має інтегровану психологічну детермінацію і залежить від особливостей внутрішньогрупових відносин у шкільному колективі, певного розвитку пізнавальної сфери учнів, диференціації рівня навчальних досягнень учнів, ставлення вчителя до учнів, за умов врахування соціальної ситуації розвитку молодших школярів та провідної діяльності, то вирішальною детермінуючою умовою соціометричного статусу дитини виступає тип ставлення вчителя до учня, який опосередковує всю дію системи.

2.2.4. Формулювання завдань дослідження Завдання дослідження конкретизують мету. У кваліфікаційній роботі доцільно ставити не більше п'яти завдань, в емпіричній роботі вони можуть поділятися на теоретичне, методичне та три емпіричні (практичні).

Постановка завдань дослідження передбачає планування його змісту.

У курсовій роботі зазвичай виконуються 3-4 завдання, пов'язані з теоретичним аналізом проблеми дослідження, розкриттям змісту досліджуваних психологічних явищ, а також описом методичних процедур їх наукового вивчення.

Кількість підрозділів у теоретичному розділі залежить від кількості понять у темі дослідження.

Послідовність глав визначається логікою: від загальнішого поняття – до конкретнішого.

1. Теоретичне завдання, що розв'язується у першому підрозділі (главі) теоретичного розділу (1.1.) і присвячене аналізу найбільш загального поняття (об'єкта дослідження).
2. Теоретичне завдання, що розв'язується в другому підрозділі теоретичного розділу (1.2.) і присвячене аналізу більш конкретного поняття.
3. Теоретичне завдання, що розв'язується в третьому підрозділі теоретичного розділу (1.3.) і присвячене аналізу найбільш конкретного поняття (предмета дослідження).
4. Методичне завдання, що розв'язується у 2-му методичному розділі.

Наприклад, тема курсової роботи: „Психологічні особливості спілкування підлітків”.

Об'єкт: психологічні особливості підліткового віку.

Предмет: специфіка спілкування підлітків.

Мета: на основі теоретичного аналізу психологічних досліджень визначити особливості спілкування підлітків.

Завдання:

1. Дати психологічний аналіз підліткового віку.
2. Розкрити сутність спілкування як соціально-психологічного феномену.

3. *Виявити та проаналізувати вікову специфіку спілкування підлітків.*
4. *Зробити огляд і описати методики дослідження психологічних особливостей спілкування особистості.*

У кваліфікаційній роботі до завдань теоретичного аналізу додаються завдання, присвячені опису програми, методів, методик емпіричного дослідження та аналізу й інтерпретації його результатів. Завдання емпіричної роботи формуються за логікою її розділів.

1. Теоретичне завдання, що розв'язується у 1-му теоретичному розділі.
2. Методичне завдання, що розв'язується у 2-му методичному розділі.
3. }
4. } Емпіричні завдання, що розв'язуються у 3-му емпіричному розділі.
5. }

Завдання дослідницького розділу формуються за двома типовими логіками.

По-перше, це логіка структурних елементів того психологічного явища, що розкривають тему і предмет дослідження.

Приклад. *Якщо предметом дослідження є психологічна готовність дитини до школи, то завдання дослідження можуть бути сформульовані таким чином:*

1. *Розглянути й узагальнити концептуальні моделі психологічної готовності дітей до школи.*
2. *Дібрати комплекс методик психодіагностики основних аспектів психологічної готовності дітей до школи.*
3. *Виявити особливості **емоційно-вольової** готовності дітей до школи.*
4. *Визначити особливості **соціально-психологічної** готовності дітей до школи.*
5. *Виявити особливості розвитку **інтелектуально-пізнавальної** сфери як показника готовності до школи.*

По-друге, це може бути логіка структурних характеристик вибірки досліджуваних (умов існування, вікових, гендерних особливостей тощо).

Приклад (за тим же предметом). Завдання дослідження:

1. *Розглянути й узагальнити концептуальні моделі психологічної готовності дітей до школи.*
2. *Дібрати комплекс методик психодіагностики основних аспектів психологічної готовності дітей до школи.*
3. *Виявити особливості психологічної готовності до школи дітей із різними умовами виховання: в сім'ї або дошкільному закладі.*
4. *Простежити особливості готовності до школи дітей 6- та 7- річного віку.*
5. *Визначити гендерні відмінності психологічної готовності до школи хлопчиків та дівчаток.*

3. Структура навчально-наукової роботи

3.1. Титульний аркуш

Титульний аркуш займає першу сторінку кваліфікаційної роботи, яка нумерується, але номер не пишеться. На титульному аркуші обов'язково зазначаються: назва навчального закладу, тема роботи, інформація про автора роботи та наукового керівника, місце та рік написання. При перенесенні довгої назви кваліфікаційної роботи на титульній сторінці слід дотримуватися правила «осмисленого рядка», а не правила «завершеного рядка». У назвах і змісті абрєвіатури та скорочення не допускаються.

Наприклад:

Правильно:

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА
ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ
ЯК ОСНОВА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Неправильно:

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА
ПРОФНАМІРІВ ЯК ОСНОВА
ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Зразок оформлення титульної сторінки подано в Додатках А.

3.2. Зміст

У змісті подаються назви структурних елементів кваліфікаційної роботи та номери сторінок, на яких вони містяться. Основними структурними елементами змісту є: „ВСТУП”, „РОЗДІЛИ основної частини” (1 – *теоретико-методологічний*, 2 – *методичний*, 3 – *емпіричного дослідження*, 4 – *формульованого експерименту, який не є обов'язковим, але може бути виконаний за ініціативою магістранта*), „ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ”, „СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, „ДОДАТКИ”.

Зразки оформлення змісту подано у Додатку Б.

3.3. Вступ

Вступ до кваліфікаційної роботи розкриває її основні засади: актуальність дослідження заявленої проблеми, визначений автором методологічний апарат дослідження, структуру роботи, тобто дає загальне уявлення про зміст навчально-дослідної роботи студента та орієнтує читача в ній. Залежно від виду роботи визначається й структура змісту (див. табл. 4).

Кожен із перерахованих пунктів описується, починаючи з нового абзацу, але не нумерується і не оформлюється у вигляді заголовка. Ключові слова (актуальність роботи, предмет дослідження, методи дослідження тощо) слід виділяти жирним шрифтом.

Типова структура вступу навчально-наукової роботи

Курсова робота	Бакалаврська кваліфікаційна робота	Магістерська кваліфікаційна робота
<ul style="list-style-type: none"> • Актуальність теми • Короткий аналіз стану розробки проблеми • Мета • Завдання • Об'єкт • Предмет • Методи дослідження • Практичне значення • Структура і обсяг роботи 	<ul style="list-style-type: none"> • Актуальність теми • Короткий аналіз стану розробки проблеми • Мета • Завдання • Об'єкт • Предмет • Гіпотеза • Теоретико-методологічні основи дослідження • Методи дослідження • Емпірична база дослідження • Наукова новизна дослідження • Теоретичне значення • Апробація результатів дослідження (обов'язково для здобувачів, які претендують на високу оцінку) • Структура і обсяг роботи 	<ul style="list-style-type: none"> • Актуальність теми • Короткий аналіз стану розробки проблеми • Мета • Завдання • Об'єкт • Предмет • Гіпотеза • Теоретико-методологічні основи дослідження • Методи дослідження • Емпірична база дослідження • Наукова новизна дослідження • Теоретичне значення • Практичне значення • Апробація результатів дослідження (обов'язково для здобувачів, які претендують на високу оцінку) • Структура і обсяг роботи

3.3.1.**Обґрунтування актуальності проблеми**

Обґрунтування актуальності проблеми дослідження передбачає відповідь на питання, чи важливою є розглядувана проблема на сучасному етапі розвитку науки.

У цьому пункті вступу слід:

- показати необхідність теоретичного аналізу та переосмислення теми, розкривши ступінь її розробленості у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці;
- вказати на прикладні аспекти дослідження та практичну значущість проблеми дослідження.

Зверніть увагу на те, що у вступі не треба подавати визначень досліджуваних явищ, розкривати їх зміст. Необхідно лише з критичної точки зору подати огляд літератури з досліджуваної проблеми, висловити своє ставлення до тих теоретичних і практичних надбань, які у ній містяться. Бажано не лише не уникати проблем, протиріч,

виявлених у літературі, а навпаки, показати ті протиріччя, на розв'язання яких і спрямоване дослідження.

3.3.2. Опис методологічного апарату дослідження У вступі чітко та лаконічно формулюються об'єкт, предмет, мета, завдання та гіпотеза дослідження (про те, як формулювати методологічний апарат дослідження, можна було прочитати вище у Розділі 2).

3.3.3. Теоретико-методологічні основи дослідження У цьому пункті розкриваються теоретико-методичні засади дослідження, тобто ті психологічні підходи, вчення та ідеї, що були покладені у його основу (теоретичні положення, принципи організації емпіричного дослідження тощо).

3.3.4. Методи дослідження У курсовій роботі в цьому пункті подається опис теоретичних методів, використаних для аналізу літературних джерел; у кваліфікаційних роботах з емпіричною частиною окремо подається опис теоретичних методів, емпіричних та методів обробки даних.

3.3.5. Емпірична база дослідження У цьому пункті вступу вказується, де саме і коли проводилося емпіричне дослідження, та хто брав у ньому участь.

3.3.6. Наукова новизна дослідження Основою обґрунтування наукової новизни у кваліфікаційних роботах є недостатня вивченість обраної проблематики, її нерозробленість у теорії та практиці психологічної допомоги. Наукова новизна дослідження може полягати в:

- уточненні, поглибленні, подальшому розвитку наукових уявлень стосовно певних психічних фактів, механізмів та закономірностей;
- комплексному вивченні певних психічних феноменів;
- виявленні нових фактів щодо функціонування окремих психічних явищ тощо.

3.3.7. Теоретичне значення Теоретичне значення є центральною характеристикою наукового дослідження в ракурсі перспективності, доказовості, концептуальності отриманих результатів. Теоретичне значення роботи може полягати у:

- розширенні, поглибленні знань із певного питання;
- розкритті певних фактів, механізмів, закономірностей психічних явищ;
- розробці певних наукових понять;
- обґрунтуванні певних теоретичних підходів до розгляду окремих психічних феноменів, їх концептуальних моделей тощо.

3.3.8. Практичне значення Практичне значення роботи розкриває перспективи впровадження отриманих у роботі результатів у практику,

характеризує коло осіб, які можуть використати результати дослідження у своїй діяльності. Практичне значення роботи може полягати в:

- обґрунтуванні комплексної системи психодіагностики певних психічних феноменів;
- розробці програм та методик психологічної роботи (просвіти, профілактики, корекції, розвитку тощо);
- розробці рекомендацій щодо оптимізації функціонування певних психічних явищ тощо.

3.3.9. Апробація У цьому пункті вступу слід перерахувати публікації автора, у яких розкрито основні результати кваліфікаційної роботи, та зазначити конференції, семінари, «круглі столи», на яких студент представляв результати своєї наукової роботи.

3.3.10. Структура роботи У цьому пункті перераховуються основні структурні компоненти кваліфікаційної роботи; вказується її обсяг, кількість використаних літературних джерел, додатків, таблиць та рисунків.

Приклад вступу магістерської кваліфікаційної роботи подано у Додатку В. Також для якісного написання вступу рекомендуємо студентам ознайомитися з авторефератами дисертацій на здобуття наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 053 Психологія, які можна знайти у бібліотеці.

3.4. Основна частина

У розділах основної частини подаються результати теоретичного аналізу проблеми дослідження, розглядається методика та техніка емпіричного дослідження й узагальнюються результати. Усі матеріали, що не є суттєво важливими для розуміння та вирішення наукової задачі, виносяться у додатки.

Зміст розділів основної частини повинен точно відповідати темі курсової / кваліфікаційної роботи та повністю розкривати її. Зазвичай виокремлюють 2-4 головних питання теми, які визначають назву та зміст розділів (див. табл. 5).

Таблиця 5

Типова структура основної частини курсової / кваліфікаційної роботи

Курсова робота	Бакалаврська робота	Магістерська робота
2 розділи: теоретичний та методичний	3 розділи: 40-65 сторінок основного тексту теоретичний (30-40 % обсягу роботи), методичний, емпіричний	3-4 розділи: 65-100 сторінок основного тексту, теоретичний, методичний, дослідницький, формульвальний

Назви розділів повинні розкривати певні аспекти теми курсової / кваліфікаційної наукової роботи.

Якщо розділ містить декілька питань, то він поділяється на підрозділи, а ті, своєю чергою, на пункти. Тобто, за необхідності, у навчально-науковій роботі

можливе структурування матеріалу на декількох рівнях. Підрозділи не утворюються, якщо їх менше двох. Один підрозділ слід інтегрувати у назву розділу (один пункт у назву підрозділу).

Наприклад:

Розділ 1

1.1.

1.1.1.

1.1.2.

1.2.

Підрозділи та пункти нумеруються й отримують заголовки. Надто детальне структурування може ускладнити загальний огляд сторінки змісту та роботи загалом. Рекомендується так побудувати роботу по розділам, щоб дотримувалися пропорції при розподілі матеріалу. Зміст основної частини роботи має узгоджуватися із запланованими завданнями. Цей процес можна представити у вигляді схеми (див. табл. 6).

Таблиця 6

**Взаємовідповідність завдань, змісту і висновків
у структурі наукової роботи
(на прикладі емпіричного дослідження)**

Вступ	Розділ 1	Розділ 2	Розділ 3	Висновки
Завдання				Відповідно до завдань
1	Розв'язання теоретичного завдання			1
2		Розв'язання методичного завдання		2
3			Розв'язання дослідницького завдання 1	3
4			Розв'язання дослідницького завдання 2	4
5			Розв'язання дослідницького завдання 3	5

Тобто кожне завдання має розкриватися у певному пункті чи розділі роботи, а його результати висвітлюватися під відповідним номером у висновках.

Приклад формулювання об'єкта, предмета, мети, завдань дослідження та визначення його структури наведено у Додатку

Д.

Більш детальні методичні поради щодо змістовного структурування окремих розділів роботи наведено нижче у пунктах «Структура теоретичного

розділу роботи» розділу 5, «Структура методичного розділу», «Структура дослідницького розділу» розділу 7.

3.5. Висновки і рекомендації

У розділі «Висновки» у стислому та систематизованому вигляді згідно із поставленими завданнями викладаються основні результати аналізу літератури і практичної частини, наводяться висновки по всій роботі. Виклад висновків повинен бути лаконічним і чітким. Великий висновок може структуруватися рисочками або буквами: а), б), в)... Нумерація висновків відповідно до завдань роботи надає їм більшої чіткості та структурованості.

Наприклад, відповідно до першого завдання роботи „дати психологічний аналіз гри як провідного виду діяльності дошкільника” подається такий висновок:

1. Рольова гра є провідним видом діяльності дошкільників.

Характерними її ознаками є дія не з реальними об'єктами, а з їх умовними замінниками; швидка зміна ситуацій, у які потрапляє об'єкт після дії з ним; швидке пристосування дії до нової ситуації; двоплановість – одночасне виконання реальної та умовної діяльності; своєрідність мотивації: мотив ігрових дій лежить не стільки в їх результатах, скільки у самому процесі.

Рольова гра складається з таких структурних одиниць: уявної ситуації, теми, сюжету, змісту, ігрової ролі, ігрових дій, ігрового матеріалу, рольових та реальних відносин дітей, які мають свої особливості на кожному з етапів становлення рольової гри. Гра має надзвичайно важливе значення не лише для розвитку окремих форм психічної діяльності, але і для формування особистості дитини, її мотиваційної, емоційно-вольової та пізнавальної сфер.

«Висновки і рекомендації» слід завершити поданням авторських **рекомендацій** або пропозицій, наприклад, щодо вдосконалення того чи іншого підходу, наявної практики, покращення справ у досліджуваній проблемі, визначення шляхів усунення перешкод тощо.

Необхідно також коротко визначити **перспективи подальших досліджень** у визначеній сфері.

У кваліфікаційній бакалаврській /магістерській роботі після «Висновків» окремим структурним елементом розміщують «**Резюме** українською мовою та іноземною мовою».

3.6. Список використаних джерел

Відомості про джерела і літературу необхідно подавати згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (з офіційними виправленнями у 2017 році), з обов'язковою вказівкою на прізвища авторів, назви праці, міста і року видання, видавництва і кількості сторінок. Список укладають в алфавітному порядку прізвищ першого автора або назви джерела.

Бібліографічний опис здійснюється мовою оригіналу за такими схемами:

Книга одного автора:

Наприклад: Дробот О. В. Професійна свідомість керівника : навч. посіб. Київ : Талком, 2016. 340 с.

Книга двох авторів:

Наприклад: Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.

Книга трьох авторів:

Наприклад: Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності: монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.

Книга чотирьох авторів і більше:

Наприклад: Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.

Автор(и) та редактор(и) / упорядники:

Наприклад: Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.

Книга без автора:

Наприклад: Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 5–6 жовт. 2017 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. 216 с.

Багатотомне видання:

Наприклад: Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с.

Автореферат дисертації:

Наприклад: Гнатенко Н. Г. Групи інтересів у Верховній Раді України: сутність і роль у формуванні державної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.

Дисертація:

Наприклад: Вініченко О. М. Система динамічного контролю соціально-економічного розвитку промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Дніпро, 2017. 424 с.

Законодавчі та нормативні документи:

Наприклад: Деякі питання стипендіального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1050. *Офіційний вісник України*. 2017. № 4. С. 530–543.

Розділ книги:

Наприклад: Алексеев В. М. Правовий статус людини та його реалізація у взаємовідносинах держави та суспільства в державному управлінні в Україні. *Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в управлінні* : монографія. Чернівці, 2012. С. 151–169.

Матеріали конференцій, тези доповідей:

Наприклад: Соколова Ю. Особливості впровадження проблемного навчання хімії в старшій профільній школі. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку медичних, фармацевтичних та природничих наук* : матеріали III регіон. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 29 листоп. 2014 р. Запоріжжя, 2014. С. 211–212.

Статті з періодичних видань:

Наприклад:

Коваль Л. Плюси і мінуси дистанційної роботи. *Урядовий кур'єр*. 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5.

або (якщо два автори)

Коломоець Т., Колпаков В. Сучасна парадигма адміністративного права : генеза і поняття. *Право України*. 2017. № 5. С. 71–79.

або (якщо джерело іноземною мовою)

Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂: ab initio modeling and comparison with experiment. *Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics*. 2016. Vol. 19, № 1. P. 98–108.

Електронні ресурси:

Наприклад:

Ганзенко О. О. Основні напрями подолання правового нігілізму в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. Запоріжжя, 2015. № 3. С. 20–27. URL: <http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf>.

Зверніть увагу:

- на кожне з джерел, вказаних у списку літератури, має бути хоч одне посилання у тексті;
- якщо у роботі використано визначення зі словника чи енциклопедії, то у переліку літератури слід посилатися не на весь словник, а лише на відповідні статті (починаючи з прізвища автора, якщо він вказаний);
- якщо використано статті з хрестоматії чи збірника праць, або окрему частину підручника чи колективної праці, у списку літератури слід подавати не тільки джерело, а спочатку використані статті чи розділи (їх автори можуть бути вказані у змісті, анотації, передмові, заголовках тощо);

- в усіх джерелах має бути вказана кількість сторінок (для книги, наприклад, – 324 с., для статті – С. 15-24).
- 30 до 50% джерел – за останні 5 років (якщо інше не зумовлено специфікою теми)

Зверніть УВАГУ на таке:

1. При покликанні на книгу в списку використаних джерел вказують загальну кількість сторінок, а на частину книги чи статтю в збірці – указують номери сторінок, з яких починається і закінчується стаття.

2. Якщо прізвища авторів вказують перед назвою роботи, то ініціали зазначають після них (Білецький О. І. Назва ...). Якщо ж спочатку вказують назву джерела, то ініціали зазначають перед прізвищем автора (Назва... О. І. Білецький...).

3. Обов'язково вказують не тільки місце видання, а й видавництво.

4. Місце видання пишуть повністю (Запоріжжя, Донецьк, Львів, Відень тощо), за винятком столиць держав: К. (Київ), N.Y. (Нью-Йорк), Л. (Лондон), Р. (Париж).

5. Двокрапка як елемент пунктуації у бібліографічному описі виконує дві функції:

– звичайний розділовий знак, при цьому перед двокрапкою немає проміжку в один друкований знак;

– умовний розділовий знак – знак приписної пунктуації, який ставлять між зонами бібліографічного опису та їх елементами. У такому випадку двокрапка виконує розпізнавальну функцію елементів та зон, тому до і після двокрапки як приписаного знака залишають проміжок в один друкований знак.

Наприклад, тут перша двокрапка – звичайний розділовий знак у назві посібника (проміжок до двокрапки відсутній), а друга і третя двокрапка – знак приписної пунктуації, який ставлять між зонами бібліографічного опису (зона специфічних відомостей – вид видання; зона вихідних даних – місто видання і назва видавництва) – проміжок до і після двокрапки наявний:

Кучерявий О. Г. Педагогіка: особистісно-розвивальні аспекти : навч. посіб. для студентів. вищ. навч. закладів. Київ : Слово, 2014. 440 с.

3.7. Додатки

У додатках розміщується допоміжний матеріал, який в основній частині перекладає текст і утруднює його сприйняття.

До **допоміжних матеріалів** відносять:

- повний опис методик дослідження або їх бланків;
- результати первинної обробки даних емпіричного дослідження;
- таблиці деяких емпіричних даних, отриманих у дослідженні;

- повний опис розвивальних програм, методик діагностики, використаних чи розроблених студентом у роботі [4].

Додатки повинні допомогти читачеві поглибити уявлення про виконану роботу, переконати його в обґрунтованості та доказовості поданих висновків.

Проте слід пам'ятати, що всі матеріали дослідження, важливі для його розуміння та доказовості висновків, наводяться в основному тексті роботи. Сутність усіх етапів та результатів дослідження повинна бути зрозумілою з основного тексту (без звернення до додатків).

Додатки не входять у загальний обсяг роботи, але їх сторінки нумеруються за принципом наскрізної нумерації (якщо, наприклад, список використаних джерел закінчується на сторінці 45, то додатки починаються зі сторінки 46). Після „Списку використаних джерел” розміщується сторінка із заголовком „ДОДАТКИ”.

Далі подаються додатки: кожен на окремому аркуші у порядку посилань на них у тексті. Якщо використовується кілька додатків, то вони позначаються послідовно великими літерами української абетки **за винятком літер Г, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ъ**, наприклад, додаток А, додаток Б і т.д. Перший додаток позначається як додаток А.

Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи та підрозділи, які нумеруються у межах кожного додатка. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад, А.2 – другий розділ додатка А; В.3.1. – перший підрозділ третього розділу додатка В.

Ілюстрації, таблиці і формули, які розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. А.1. – перший рисунок додатка А; формула (А.2) – друга формула додатка А [13].

На всі додатки у тексті мають бути посилання. Щоб послатися на додаток, слід у тексті роботи зазначити: (додаток А) або (див. докладніше додаток А).

Додаток оформлюється за схемою:

- посередині рядка слово «Додаток» та літера, що його позначає;
- під ним посередині рядка назва додатку;
- основний текст додатку.

Як правило, у додатку А розміщують докладні описи методик психодіагностики або їх бланків, у додатку Б – таблиці даних первинної кількісної обробки індивідуальних протоколів досліджуваних, у додатку В – таблиці вторинної (узагальненої) обробки, у додатку Г – повний опис методики тренінгу, розробленого чи використаного автором, тощо.

Розміщуючи у додатках дані психодіагностичних обстежень, з етичних міркувань не слід подавати повністю прізвища та імена досліджуваних. Доцільно їх скорочувати чи певним чином закодувати.

4. Пошук та опрацювання літератури з досліджуваної проблеми

4.1. Бібліографічний пошук літературних джерел

Пошук літературних джерел потребує від студента значної наполегливості, ініціативності та організованості. Починати його слід із консультацій керівника роботи, спеціалістів бібліографічного відділу та роботи з каталогом бібліотеки.

Не слід орієнтуватися тільки на пошук літературних джерел, які б своєю назвою повністю повторювали тему кваліфікаційної роботи студента, адже якщо проблема дослідження справді є актуальною, таких джерел може взагалі не бути.

Оскільки кваліфікаційні роботи є формами навчальної та наукової роботи студентів, основою для їх написання мають слугувати публікації навчального та наукового характеру – книги та статті відповідного змісту та жанру.

Матеріали науково-популярних книг та журналів, публіцистичні статті, художня, релігійна та езотерична література можуть використовуватися лише як допоміжні джерела для розкриття теми, і лише за погодженням з керівником роботи.

Добираючи необхідну вітчизняну та зарубіжну літературу, доцільно орієнтуватися на такі джерела:

- психологічні словники, енциклопедії, у яких коротко розкривається зміст психічних явищ, їх загальноновизнане тлумачення;
- підручники із психологічних дисциплін, зміст яких пов'язаний із темою кваліфікаційної роботи, *наприклад*, для теми „Психологічні особливості бар'єрів у спілкуванні молодших школярів” корисно для початку опрацювати відповідні розділи підручників та посібників з вікової психології, психології молодшого шкільного віку, соціальної психології, психології спілкування (при цьому слід вказувати автора (-ів) параграфа (розділу), бо редактор підручника не є обов'язково автором усіх розділів);
- наукові праці окремих авторів (монографії), у яких аналізуються психічні явища, що є об'єктом та предметом кваліфікаційного дослідження;
- статті у спеціалізованих психологічних виданнях, *наприклад*, „Психологія і особистість”, „Вісник Державного педагогічного університету імені М. Драгоманова”, „Вісник Київського національного університету. Серія „Соціологія, психологія, педагогіка”, „Педагогіка і психологія”, „Педагогіка і психологія професійної освіти”, „Практична психологія та соціальна робота”, „Психологія і суспільство” тощо. Залежно від теми дослідження можливе використання матеріалів педагогічних, філософських, соціологічних та інших видань (працюючи

над темою у галузі педагогічної психології, слід, наприклад, звернутися до педагогічних видань);

- статті у збірках наукових праць;
- автореферати дисертацій на здобуття наукових ступенів;
- монографії, збірники та журнали іноземними мовами;
- спеціалізовані сайти Інтернету тощо.

Використання різних видів літературних джерел має бути різноманітним, збалансованим та розкривати специфіку проблеми дослідження.

У пошуку літератури суттєву допомогу надає використання довідників, реферативних журналів, бібліографії, що розміщується в літературних джерелах, електронних каталогів бібліотек. Однак слід пам'ятати, що жодна інтелектуальна пошукова система не замінить ерудиції та творчого ставлення студента до пошуку джерел інформації з теми дослідження.

У Додатку К описано наукові інтереси викладачів кафедри психології Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка та наведено перелік основних публікацій викладачів.

Результати пошуку літературних джерел варто оформлювати у вигляді картотеки наукових праць, тобто назву кожного джерела виписувати на окремому аркуші, який є копією картки каталогу. Бібліографічний опис кожного джерела має бути повним, без пропусків елементів, скорочень тощо. Така система запису літератури є найбільш зручною для її систематизації, класифікації та подальшого опрацювання.

4.2. Опрацювання літературних джерел

Вивчення літератури з теми дослідження необхідно починати:

- з більш загальних робіт, зокрема, навчальної літератури (підручників, посібників), словників, енциклопедій тощо, а вже потім переходити до монографій, статей, авторефератів дисертацій тощо;
- з найбільш нових за часом видання робіт, у яких може бути відображений зміст попередніх досліджень з теми. Опрацювання літератури у зворотному хронологічному порядку дає змогу запобігти повторному огляду тієї ж інформації.

Вивчення кожної публікації бажано здійснювати за такими етапами:

- загальне ознайомлення з джерелом за його змістом;
- швидке проглядання всього змісту публікації;
- читання в порядку послідовності розташування матеріалів публікації;
- вибіркоче читання окремої частини публікації;
- виписування чи ксерокопіювання необхідних матеріалів;
- критична оцінка виписаного, його редагування та „чистовий” запис як фрагмента тексту майбутньої роботи [8].

При вивченні літератури не слід прагнути лише до запозичення матеріалу інших джерел, корисно паралельно обмірковувати знайдену інформацію та орієнтуватися на визначення таких аспектів:

- основної ідеї автора публікації, його позиції;
- відмінностей позиції певного автора від інших;
- сутності полеміки автора з іншими дослідниками;
- найаргументованіших та найпереконливіших положень;
- положень, які викликають заперечення;
- питань, які залишилися не висвітленими;
- перспективних напрямів подальших досліджень, вказаних самим автором або помічених студентом.

Результати опрацювання літературних джерел можуть бути оформлені у вигляді:

- словника нових термінів та понять (з обов'язковим посиланням на автора та джерело);
- анотацій публікацій – коротких характеристик публікацій із точки зору їх змісту, спрямування, форми тощо;
- цитат – дослівних записів авторського тексту, що беруться в лапки і містять посилання на сторінку джерела, де були розташовані;
- витягів – скороченого або повного викладу змісту окремих фрагментів літературних джерел;
- конспектів – детального викладу змісту інформації. Конспекти краще записувати на одному боці аркушу паперу, сторінку поділити навпіл вертикальною рисою, праворуч робити виписки з прочитаного, ліворуч – свої зауваження та коментарі.
- структурно-логічних схем, які відображають зв'язки та відношення, у яких перебувають основні категорії та поняття, використані в роботі.

При будь-якій формі подачі результатів опрацювання літературних джерел слід обов'язково зазначати всі вихідні дані публікації та сторінки, на яких розміщено інформацію.

5. НАПИСАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО РОЗДІЛУ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВОЇ РОБОТИ

Огляд літератури з теми дослідження повинен продемонструвати ґрунтовне ознайомлення студента з літературою, його вміння аналізувати і систематизувати джерела, критично їх оцінювати, давати порівняльну характеристику різних підходів до вирішення поставленої проблеми різними авторами, здатність виділяти суттєве у проведених іншими психологами дослідженнях. Типовою помилкою студента є намагання написати роботу з кількох книг, переписуючи з них уривки тексту.

5.1. Структура теоретичного розділу роботи

У теоретичній частині роботи важливо розглянути всі проблеми, пов'язані з темою роботи. Для визначення основного кола проблем можна скористатися такими рекомендаціями. У назві роботи визначити основні змістовні поняття. Зміст кожного з них розкрити у пунктах теоретичного розділу. Послідовність розгляду змісту понять залежить від того, які з них входять в об'єкт, а які – у предмет дослідження. Традиційно огляд літератури починається з більш широких понять (тобто об'єкта дослідження), а потім переходить до більш конкретних (тобто предмета дослідження) відповідно до завдань роботи.

Наприклад, тема «Реклама як специфічний вид масової комунікації». Об'єкт дослідження: масова комунікація, предмет – особливості реклами як різновиду масової комунікації, основні поняття з назви роботи: комунікація, масова комунікація, реклама.

Розділ 1. ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕКЛАМИ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЯВИЩА

1.1 Сутність поняття „комунікація” у психологічній науці

1.2 Психологічна специфіка масової комунікації

1.3. Психологічна характеристика реклами як виду масової комунікації

1.3.1. Поняття реклами

1.3.2. Основні підходи до вивчення реклами у психології

1.3.3. Особливості реклами як комунікативного процесу

Розділ роботи та його складові (підрозділи, пункти) мають бути подані за такою схемою:

- Назва розділу.
- Анотація його змісту.

Наприклад: „У цьому розділі розглянуто зміст поняття соціально-психологічної рефлексії, проаналізовано психологічні особливості

особистісного розвитку та міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці, а також визначено специфіку соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці”.

- Назва підрозділу.
- Вступне речення.

Наприклад: „Проблема мотивації навчання розглядалась у працях багатьох зарубіжних і вітчизняних психологів...”, „Розглянемо основні проблеми дослідження „Я-концепції” особистості у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці”, „Під час вивчення проблеми характеру виділяють такі основні аспекти...”.

- Виклад основного змісту підрозділу.
- Абзац (чи кілька) висновку (-ів) до підрозділу.

Наприкінці огляду літератури з певного питання студент має підбити підсумки: коротко охарактеризувати виконаний обсяг роботи (проаналізовано..., узагальнено..., порівняно.... тощо) та в найбільш загальному вигляді розкрити зміст основного питання пункту чи розділу (визначено, що..., виявлено, що....тощо).

- Речення-перехід до наступного підрозділу.

Наприклад, перехід від підрозділу „Психологічна характеристика конфлікту як соціально-психологічного явища,„ до підрозділу „Психологічна характеристика підліткового віку як важливого етапу розвитку особистості” може бути таким: „Отже, конфлікт розгадається у психологічній науці як надзвичайно складне та багатоаспектне явище, перебіг якого має свою специфіку на різних етапах онтогенезу. Розглянемо психологічні особливості розвитку особистості та міжособистісних стосунків у підлітковому віці”.

- Назва наступного підрозділу та його виклад за наведеною схемою.
- Висновки до глави (у формі окремого абзацу (-ів) у курсовій роботі та розділу в дипломній чи магістерській роботі) згідно із завданнями роботи, що розв’язувалися у цьому розділі. Кількість висновків по розділу, як правило, дорівнює кількості змістовних глав у цьому розділі та відповідає завданню (завданням) всієї роботи, яке (які) розв’язується (розв’язуються) в цьому розділі (див. вище табл. 6 на стор. 24).
- Речення-перехід до наступного розділу.

5.2. Логіка викладу огляду літератури

Подаючи огляд літератури в кожному з підрозділів та пунктів, не доцільно перераховувати всі опрацьовані студентом джерела. Необхідно розкривати сутність основних питань, виділяти головні положення та провідні ідеї відповідно до завдань дослідження та логіки викладу проблеми.

Огляд літератури може ґрунтуватися на:

- 1) логіці сходження від розгляду загальних проблем до опису конкретних питань;
- 2) історичній логіці – хронології досліджень у цій області;

- 3) географічній логіці – підходах до дослідження проблеми за кордоном та у вітчизняній науці;
- 4) генетичній логіці – вивченні динаміки психічних явищ;
- 5) вивченні окремих сторін проблеми тощо.

Наприклад, назва пункту: „Мотивація навчання”.

У першому випадку спочатку доцільно розглянути загальні підходи до вивчення мотивації особистості, а потім перейти до особливостей мотивації навчання.

У другому випадку описується історія вивчення проблеми за періодами, основні етапи розробки її вченими, наприклад, „проблема мотивації навчання учнів вперше вивчалась...”; „наступним етапом у розробці проблеми мотивації навчання стало...”; „наприкінці 20 століття головною темою досліджень було...”.

У третьому випадку увага зосереджується на відмінностях дослідницьких підходів різних наукових шкіл або різних груп дослідників за кордоном і в нашій країні. Наприклад, „при розгляді проблеми мотивації навчання у біхевіоризмі увага зверталася, перш за все, на...”; „Представники когнітивної психології аналізували...”.

У четвертому випадку у проблемі (психічному явищі) виокремлюються передумови, хід дії, результати, чинники, що сприяють та не сприяють виникненню психічного явища. Наприклад, можуть розглядатися передумови формування мотивації навчання в учнів, чинники, що її визначають, особливості навчальної діяльності учнів із різним рівнем мотивації, наслідки низької мотивації навчання тощо.

У п'ятому випадку логіка розгляду проблеми може полягати, наприклад, в описі поняття мотивації, особливостей мотивації навчання учнів, шляхів формування мотивації навчання у школярів.

Усі розглянуті типи логіки побудови теоретичної частини можуть певним чином поєднуватись залежно від задуму автора. Автор має можливість дотримуватися комплексної логіки, яку він вважає найбільш доцільною для викладу і аналізу матеріалу літературних джерел.

5.2.1. Посилання на літературні джерела

З тексту роботи має бути зрозумілим, на яких авторів та на які праці спирається її автор. З цією метою використовуються посилання на літературні джерела. Посилання виконують у тексті роботи дві важливі функції. По-перше, це прояв поваги до авторського права. Посилання вказують, кому належить певна думка, класифікація, визначення, оригінальна точка зору, підхід до вивчення проблеми, хто проводив дослідження та виявив певні наукові факти. По-друге, посилання надають читачеві орієнтир – у яких авторів і в яких джерелах може бути знайдена додаткова інформація з певного питання [4].

У навчально-дослідній роботі можливі кілька варіантів оформлення посилань на літературні джерела.

По-перше, узагальнено подається думка кола дослідників, авторів різних книг чи статей або думка одного автора, викладена ним у низці праць, без посилання на джерела.

У вітчизняній психології теорію гри, що виходить із визначення її соціальної природи, розробляли Л. С. Виготський, О. М. Леонтьєв та Д. Б. Ельконін.

За З. Фрейдом, структура особистості складається з трьох компонентів: Воно, Я, Над-Я.

По-друге, можна вдаватися до непрямого цитування у формі переказу тексту, яке максимально точно передає думки автора й супроводжується відповідним покликанням на джерело. Наприклад: *Як зазначає Д. Майерс, феномен „я знав це” полягає у тому, що результати досліджень соціальної психології часто можуть здаватися людям очевидними і на рівні здорового глузду та такими, що не потребують доведення [37]*

Зверніть увагу на те, що:

- ініціали авторів подаються попереду прізвищ;
- у посиланні зазначено ім'я дослідника (для цього можна використовувати такі фрази, як: „на думку Г. С. Костюка”, „як вважає Д. Б. Ельконін”, „С. Д. Максименко підкреслює, що...” тощо);
- після авторської думки у квадратних дужках вказано номер джерела, з якої її взято (номер подано за списком літератури наприкінці кваліфікаційної роботи);
- не вказуються сторінки джерела, на яких саме була зазначена думка дослідника;
- крапка чи інші розділові знаки ставляться після дужок.

За погодженням з керівником наукової роботи замість посилань на номер джерела, наприклад, [37], студент може обрати інший спосіб: у круглих дужках вказати автора роботи та рік її видання, наприклад, (Роменець А. В., 1997). У такому випадку посилання можуть бути більш інформативними і не потребують корекції у зв'язку зі зміною нумерації у списку використаних джерел.

По-третє, найважливіші, найвагоміші авторські думки дослідників подаються дослівно у вигляді цитати.

На думку О. Г. Спіркіна, самосвідомість – це „усвідомлення і оцінка людиною своїх дій та їх результатів, думок, почуттів, морального обличчя та інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе і свого

міся в житті” [45, с. 148], де 45 – номер джерела у списку використаних джерел, а 148 – сторінка, з якої взято цитату.

Або: На думку О. Г. Спіркіна (1987), самосвідомість – це „усвідомлення.....” (с.148).

Зверніть увагу на те, що:

- Не слід подавати у вигляді цитати цілі абзаци тексту з інших джерел.
- Думка, подана у вигляді цитати, має бути авторською, самобутньою. Неправильно подавати у вигляді цитати, наприклад, з підручника таку думку: „У ранньому віці швидко росте пасивний словник – кількість слів, що розуміє дитина” [12, с. 97]. Це загальноновизнаний факт, а не авторська думка. Або з підручника з історії психології: як зазначає І. І. Іваненко, «Ід – це найбільш примітивна, найнижча (глибинна) підструктура психічного апарату, яка містить у собі сексуальні та агресивні потяги, що підкорені принципів задоволення» [79, с. 48]. Це авторська ідея З. Фрейда, а не автора підручника.
- Думка автора подається у лапках у тій граматичній формі, у якій вона подана у джерелі, без довільного скорочення та перекручення авторського тексту.
- Одразу після лапок у квадратних дужках ставиться спочатку номер джерела у списку літератури та через кому сторінка (сторінки), з якої саме взято цитату.

Можливі два варіанти оформлення цитат:

1. Цитата починається з великої літери, якщо вона подається після двокрапки, наприклад:

С. Л. Рубінштейн писав: «Тільки для того, хто не звик самостійно міркувати, не існує проблем; все здається і так зрозумілим лише тому, чий розум ще бездіяльний» [12, с. 102].

2. Цитата починається з малої літери, якщо вона органічно вводиться у склад речення, наприклад:

Як підкреслював О. М. Леонтьєв, «поняття діяльність необхідно пов'язане з поняттям мотиву» [13, с. 26].

Для **збагачення лексики** наукової роботи, подаючи посилання на ідеї інших авторів, а також виражаючи власне ставлення до їх думок, використовуйте такі дієслова:

аналізує, заперечує, висловлює думку, додає, доводить, припускає, ставить питання, викладає, констатує, сподівається, знаходить, починає, не поділяє точку зору, не погоджується, виявляє, обговорює, пояснює, схвалює, відповідає, відзначає, відстоює, визначає, переказує, пише, повторює, підтримує, підтверджує, дозволяє, розуміє, пропонує, представляє, визнає, приймає точку зору,

доходить висновку, розглядає питання, поділяє, розмірковує, роз'яснює, рекомендує, вирішує проблему, погоджується, сумнівається, повідомляє, запитує, посилається, вважає, вказує, стверджує, уточнює [4].

Типовою помилкою студентів є те, що вони наводять визначення поняття, посилаючись на одного вченого, хоча аналогічні визначення є і в інших авторів. У такому разі правильно буде висловити загальний зміст поняття, вказавши в дужках усіх авторів, які дотримуються зазначеної точки зору. Адже чим більша кількість психологів описує певну ідею, тим більш визнаною серед психологів вона є.

5.2.2.

Стилістичні особливості викладу матеріалу

Написання тексту курсової та кваліфікаційної роботи здійснюється діловою мовою наукового стилю, що виключає використання фразеологічних зворотів, зменшувальних слів, окличних речень, епіграфів та інших емоційно забарвлених мовних одиниць, що притаманні художньому стилю [11].

Необхідною умовою викладу матеріалу кваліфікаційної роботи є не просто подача студентом поглядів інших авторів, але й обґрунтоване висловлення власної думки. З цією метою використовуються безособові речення, наприклад „у цій роботі...”, „звернемося до...”. „розглянемо...” тощо. Займенники „ми”, „наш” і т. ін. вживаються лише у випадках, коли необхідно наголосити на точці зору, авторському праві тощо.

Зверніть увагу на те, що у тексті наукової роботи не використовуються займенники „я”, „мій” тощо.

Під час викладу матеріалу доцільно використовувати „мовні кліше”, які допомагають читачеві зрозуміти хід думок автора (див.

табл. 7):

Таблиця 7

„Мовні кліше” наукового стилю

При переході до іншої думки	перш ніж вказати на..., слід розглянути..., зупинимось..., перейдемо до аналізу... тощо
Для відображення причинно-наслідкових зв'язків у матеріалі, який викладається	тому...; відповідно до чого...; у зв'язку з тим, що...; крім цього і тощо
При наведенні аргументів	втім...; у той час, як...; поряд з тим...; у результаті...; відповідно до... тощо
При подачі висновків	таким чином...; на завершення...; вищезазначене дає змогу зробити такі висновки...; узагальнюючи, слід зазначити, що... тощо

5.3. Зв'язок теоретичної, методичної та практичної частин кваліфікаційної роботи

Під час написання кваліфікаційної роботи слід дотримуватися тісного зв'язку між її теоретичною та практичними частинами. Основні теоретичні положення роботи мають бути покладені в основу добору методичних процедур та проведення емпіричного дослідження.

Наприклад, тема: „Психологічні чинники становлення соціометричного статусу молодшого школяра в класі”. У результаті опрацювання літературних джерел студентом з'ясовано, що існує ціла низка психологічних чинників, що можуть вплинути на ступінь популярності та привабливості школяра серед однокласників: успішність дитини у навчанні, рівень інформованості, особливості зовнішності, індивідуально-типологічні показники особистості, рівень потреби у спілкуванні, особливості сімейного виховання, стиль взаємодії педагога з класом тощо. Внаслідок аналізу соціальної ситуації розвитку в молодшому шкільному віці та чинників, що впливають на соціометричний статус людини на різних етапах онтогенезу, студент доходить висновку, що суттєвими чинниками детермінації соціометричного статусу школяра мають бути рівень навчальної успішності, рівень розвитку пізнавальної сфери учня та ставлення до нього вчителя, і формулює відповідне припущення.

Для виявлення саме цих чинників студент добирає методики, які використовує в емпіричному дослідженні.

Тобто програма емпіричного дослідження чітко узгоджується з висновками теоретичної частини роботи.

У результаті опрацювання проблеми дослідження у висновках теоретичного розділу кваліфікаційної роботи студент має чітко визначити основні показники, форми прояву, складові та/або детермінанти досліджуваного явища, які й підлягатимуть емпіричному дослідженню.

6. Планування і проведення емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження, спрямоване на збір та аналіз даних із проблеми, є важливою складовою бакалаврської та магістерської кваліфікаційних робіт. Воно обов'язково повинно мати певну новизну порівняно з існуючими дослідженнями в певній сфері.

6.1. Планування емпіричного дослідження

- 6.1.1. Етапи проведення дослідження** Процес емпіричного дослідження зазвичай включає такі етапи:
1. Планування дослідження.
 2. Проведення дослідження, спрямованого на збір емпіричного матеріалу.
 3. Кількісна та якісна обробка даних.
 4. Обговорення та інтерпретація даних.
 5. Формування висновків, які підтверджують або спростовують гіпотези, а також рекомендацій.

- 6.1.2. Визначення завдань дослідження** На етапі планування визначаються мета та завдання дослідження. **Типовими завданнями емпіричного дослідження є:**
1. Виявлення факторів, що впливають на досліджуване явище.
 2. Виявлення психологічних відмінностей у досліджуваних, що належать до різних груп.
 3. Виявлення взаємозв'язку психологічних явищ у одних і тих самих досліджуваних.

Типовими завданнями розробки в галузі психології є:

1. Виявлення змін психічного явища у певних умовах, наприклад, у результаті корекційної роботи.
2. Розробка та/або апробація методики психологічного дослідження.
3. Розробка або адаптація до нових умов психодіагностичної процедури.
4. Розробка або адаптація до нових умов методики консультування, корекційної або розвивальної психологічної роботи.

Планування емпіричного дослідження передбачає визначення типу дослідження, підбір методів і методик дослідження та обробки отриманих емпіричних даних, прогнозування вибірки учасників дослідження, визначення місця й умов його проведення.

На цьому етапі наукової роботи студент має використати знання з курсів „Експериментальна психологія”, „Методологічні та теоретичні проблеми психології”, „Психодіагностика”.

6.1.3. Визначення типу дослідження Визначається тип дослідження: експериментальне, квазіекспериментальне, кореляційне тощо [11].

Визначення типу дослідження Емпірично-констатувальна частина кваліфікаційної роботи за своїм типом може бути експериментальним або кореляційним дослідженням. Формувально-конструювальне дослідження переважно має характер дослідження за квазіекспериментальним планом.

Власне **експериментальне** дослідження у класичній формі потребує високого рівня спеціальної підготовки студента та певних матеріальних затрат, тому використовується рідко.

Емпіричне дослідження в студентських наукових роботах переважно набуває характеру **кореляційного**. Кореляційним називається дослідження, що проводиться для підтвердження або спростування гіпотези про статистичний зв'язок між кількома змінними. Змінними можуть бути психічні властивості, процеси, стани тощо, причому всі змінні у кореляційному дослідженні розглядаються як залежні.

Основними типами кореляційних досліджень, які можуть бути проведені студентами, є такі:

- Порівняння двох груп, спрямоване на встановлення спільного або відмінного у двох природних або рандомізованих групах щодо вираженості певної психічної властивості або стану.

Наприклад, тема: „Особливості механізмів психологічного захисту школярів з різним рівнем самооцінки”. Порівнюються особливості механізмів психологічного захисту у різних груп школярів: з адекватною та неадекватною самооцінкою, з високою, середньою та низькою самооцінкою, зі стійкою та нестійкою самооцінкою.

- Багатомірне кореляційне дослідження, спрямоване на перевірку гіпотези щодо статистичного зв'язку кількох змінних, що характеризують поведінку. Для його проведення обирається репрезентативна група, яка тестується за допомогою надійних та валідних методик за певною програмою.

Наприклад, тема: „Психологічні особливості прояву екзаменаційного стресу в студентів вищого навчального закладу”. Визначаються різноманітні показники, що характеризують особливості прояву екзаменаційного стресу в студентів, та зв'язки між зазначеними показниками і низкою психічних властивостей досліджуваних.

- Одномірне дослідження однієї групи у змінених умовах, спрямоване на констатацію змін поведінки індивіда чи групи в нових умовах.

Наприклад, виявлення рівня тривожності учнів при переході з початкової до середньої школи: група одна й та сама, а умови інші.

- Лонгітудне кореляційне дослідження, яке будується за планом окремих серій із тестуванням групи через задані проміжки часу. Основна увага під час інтерпретації його результатів приділяється динаміці зв'язків між змінними.

Наприклад, тема „Особливості самооцінки в підлітковому віці”. Одна й та сама група досліджуваних тестується через певні проміжки часу протягом певного періоду (наприклад, року), виявляються зміни, що відбуваються у самооцінці підлітків, та чинники, що могли їх викликати.

У разі виконання студентом наукової роботи яемпіричне дослідження може будуватися у формі **квзіекспериментального плану** за такою схемою:

Експериментальна група: O_1 X O_2
Контрольна група: O_3 O_4 ,
де O – вимірювання, X – психологічний вплив.

Обираються дві природні групи, наприклад, два паралельних шкільних класи, обидві групи тестуються. Потім одна піддається впливу (у ній упроваджується програма психологічної просвіти, профілактики чи корекції), а інша – ні. Через певний час обидві групи проходять тестування повторно. Результати першого та другого тестувань порівнюються: виявляється величина зсувів показників контрольної та експериментальної груп у часі.

6.1.4. Підбір методів та методик збору емпіричних даних

Для збору первинних емпіричних даних можуть бути використані такі методи наукового психологічного дослідження, як тестування, опитування, експеримент, спостереження, метод аналізу продуктів діяльності тощо [7]. Кожен із них має свої переваги та недоліки, хоча зазвичай студентами використовується саме метод тестування.

Обираючи методи дослідження, студент повинен прагнути отримати найбільш об'єктивні дані. Обираючи конкретні методики емпіричного дослідження, необхідно враховувати їх валідність та надійність.

Доцільно використовувати відомі, апробовані методики, чия ефективність доведена у багаторазових дослідженнях на вітчизняній популяції досліджуваних. Використовуючи авторські методики, подані у статтях, дисертаціях, монографіях, необхідно знати та враховувати умови їх розробки і попередньої апробації.

Кількість методик емпіричного дослідження залежить від:

- мети та завдань дослідження (чим більше завдань, тим більше методик);
- змісту методик та їх трудомісткості (чим складніші методики, тим їх менше);
- обсягу вибірки дослідження (чим більша вибірка, тим менше методик);
- точності (надійності) виміру певного явища (чим більше взаємоперевірних методик, тим вища точність).

Тобто, **по-перше**, методик повинно бути стільки, скільки необхідно для дослідження всіх аспектів досліджуваного явища, які відображені у меті та завданнях дослідження.

Наприклад, тема магістерської роботи „Психологічні чинники становлення соціометричного статусу школяра у колективі”.

На основі теоретичного аналізу літератури виявлено низку чинників, що визначають статус молодшого школяра у колективі: рівень розвитку його пізнавальної сфери, рівень успішності у навчальній діяльності та тип ставлення до нього вчителя.

Як гіпотеза висувається припущення про те, що зазначені чинники утворюють собою систему, провідним із яких, виходячи з особливостей соціальної ситуації розвитку, є ставлення вчителя до учня.

Відповідно мета емпіричного дослідження полягає у виявленні взаємозв'язку між рівнем розвитку пізнавальної сфери молодшого школяра, його успішністю у навчанні і ставленні до нього вчителя, з одного боку, та популярністю школяра серед однокласників – з іншого.

Завдання дослідження передбачають виявлення рівня розвитку пізнавальної сфери учнів, оцінку рівня їх успішності у навчанні, виявлення ставлення до них вчителя, визначення соціометричного статусу учнів у класі, перевірка наявності зв'язку між зазначеними чинниками і соціометричним статусом учнів із допомогою використання методів математичної статистики.

Відповідно дібрано методи і методики дослідження:

- для виявлення рівня розвитку пізнавальної сфери молодших школярів – тестування з допомогою низки методик на визначення рівня розвитку пізнавальних процесів учнів;
- опитування у формі анкетування для визначення ставлення вчителя до конкретних учнів;
- соціометричний метод для визначення статусів учнів.

По-друге, слід враховувати зміст та трудомісткість методик.

Наприклад, використання комплексних методик дослідження особистісних властивостей, таких, як методика „Шістнадцятифакторний особистісний опитувальник” Т. Кеттела, дає змогу скоротити їх кількість у дослідженні.

І, навпаки, якщо методики виявляють лише одну певну психічну якість, їх кількість у дослідженні має бути більшою (мінімум 2-3).

Те саме стосується і трудомісткості методик.

По-третє, невеликий обсяг вибірки досліджуваних (до 30 осіб) потребує збільшення кількості методик дослідження для забезпечення достовірності результатів.

6.1.5.

Планування вибірки

Обираючи вибірку досліджуваних, необхідно враховувати вік, стать, соціальне положення, рівень освіти, стан здоров'я, індивідуально-психологічні особливості досліджуваних та інші параметри, які можуть вплинути на результати.

Вибірka повинна бути репрезентативною, тобто моделювати генеральну сукупність. Необхідно спеціально добирати вибірку так, щоб вона представляла основні типи досліджуваних, які є у популяції.

***Приклад.** Тема роботи: „Дослідження статевої відмінностей в агресивних реакціях підлітків”. Досліджуваними мають виступити дві групи підлітків різної статі, причому групи повинні бути однакові за обсягом, включати досліджуваних одного й того віку, що навчаються, наприклад, у паралельних класах однієї школи.*

***Приклад.** Тема: „Особливості емпатії дитини у сім'ях із різним стилем батьківського ставлення”. Досліджуваними мають виступити діти однієї вікової групи, які виховуються в сім'ях із різним стилем батьківського ставлення. Причому кількість дітей із сімей різних типів має бути пропорційною.*

***Приклад.** Тема: „Особливості ціннісних орієнтацій студентів-психологів”. Досліджуваними мають стати не лише студенти-психологи, а й студенти іншої спеціальності, наприклад, педагоги початкової школи, для того, щоб довести, що виявлені особливості ціннісних орієнтацій притаманні саме студентам-психологам, а не просто студентській молоді.*

Чисельність вибірки досліджуваних для емпіричного дослідження повинна забезпечувати доказовість положень, які захищаються в роботі. Виходячи з методів математичної обробки, рекомендується, щоб чисельність досліджуваних була не меншою ніж 30-35 чоловік. Чисельність вибірки, як виняток, може бути меншою за умов проведення лонгітюдного дослідження із застосуванням великої кількості методик або потужного формувального дослідження. Біографічне дослідження припускає довготривале обстеження і одного досліджуваного. Якщо метою дослідження передбачено порівняння результатів двох (чи кількох) груп, наприклад, експериментальної та контрольної, то кожна з них має бути не меншою ніж 30 осіб. Проведення психологічних досліджень, основним методом збору даних в яких є опитування, потребує збільшення кількості вибірки до 100 осіб та більше. Аналіз великих груп у соціальній психології доводить вибірку до 300 осіб.

Ускладнення завдань емпіричного дослідження від бакалаврської до магістерської роботи може передбачати збільшення обсягу вибірки.

6.1.7.

Методи обробки даних

Для підвищення достовірності висновків доцільно під час обробки даних використовувати **методи математичної статистики**. При цьому, на рівні бакалаврської та магістерської

робіт не рекомендується обмежуватися використанням таких показників, як середнє арифметичне та відсотки. Вони не завжди дають достатні підстави для обґрунтованих висновків із емпіричних даних.

Вибір методу математичної обробки отриманих емпіричних даних є важливою частиною дослідження. Ще на етапі планування необхідно продумати, які емпіричні показники будуть реєструватися, з допомогою яких методів оброблятимуться, і які висновки при різних варіантах обробки можна буде зробити. Вибір критерію математичної статистики залежить від дослідницьких завдань [4] (див. табл. 8).

Таблиця 8

Відповідність методів статистичної обробки даних завданням дослідження

Завдання	Математично-статистичні показники
Пошук відмінностей у психологічних показниках досліджуваних, які мають ті чи інші особливості	Парний критерій Вілкоксона, U-критерій Манна-Уїтні, критерій хі-квадрат (χ^2), точний критерій Фішера, біноміальний критерій
Пошук взаємозв'язку психологічних показників у одних і тих самих досліджуваних	Коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена
Виявлення структури даних, їх взаємозв'язку	Факторний аналіз
Оцінка впливу різних факторів на ознаку, що вивчається	U-критерій Манна-Уїтні, критерій Краскела-Уолліса, T-критерій Вілкоксона, критерій χ^2 Фрідмана
Вияв значимості змін певних психологічних, поведінкових параметрів і проявів за певний проміжок часу, у певних умовах (наприклад, в умовах корекційного впливу)	Критерії знаків, T-критерій Вілкоксона, t-критерій Стьюдента

Зверніть увагу на те, що використання певних статистичних критеріїв висуває додаткові вимоги до обсягу вибірки дослідження.

Підрахунки статистичних критеріїв зручно здійснювати за допомогою програми SPSS for Windows.

Ознайомитись о особливостями використання програми SPSS for Windows можна на офіційному сайті www.learnspss.com.

Детальніше про особливості використання методів математичної обробки даних читайте:

- Калжанов М. У. Математические методы в психологии: учебное пособие. Костанай: Изд-во КГПИ, 2016. 101 с.
- Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики. Навч. посіб. К.: Вид. дім «Слово», 2009. 472 с.
- Руська Р. В.: Теорія імовірності та математична статистика в психології: навч. Посіб. Тернопіль. 2020. 112 с.
- Климчук В. О. Математичні методи у психології. Навч. Посіб. для студентів психологіч. спеціальностей. К. : Освіта України. 2009. 288 с

6.2. Проведення дослідження

Плануючи емпіричне дослідження, необхідно вдало визначити час, місце та обставини, за яких відбуватиметься взаємодія з досліджуваними та збір даних.

Після планування дослідження рекомендується провести **пробне (пілотажне) дослідження** на невеликій вибірці. Воно дасть змогу вдосконалити програму дослідження, підвищити достовірність отриманих результатів. Дані пілотажного дослідження не включаються в загальну вибірку під час обробки даних.

Надзвичайно важливим для проведення емпіричного дослідження є вміння студента встановлювати довірливий робочий контакт із досліджуваними, дотримання ним норм професійної етики психолога [16].

Психолог зводить до мінімуму ризик ненавмисного негативного впливу на тих, хто бере участь у дослідженні. Якщо умови дослідження потребують необізнаності досліджуваних із його суттю і результатами, психолог має пересвідчитися в тому, що це не завдасть шкоди жодному з учасників дослідження. Такі відомості можуть бути розкриті після завершення дослідницької програми.

Психолог заздалегідь інформує досліджуваних про право відмовитися від участі у дослідженні. Коли ж попри це вони дають згоду взяти у ньому участь, психолог має переконатися в тому, що таке рішення прийняте незалежно від нього або інших осіб (наприклад, батьків, опікунів, піклувальників, які наполягають пройти дослідження).

Психолог відповідає за рішення, які приймають офіційні особи на основі його висновків та рекомендацій, несе відповідальність за правильне і доступне роз'яснення непрофесіоналам суті застосовуваних психологічних методів.

Психолог зобов'язаний оберегти професійну таємницю, не поширювати відомостей, отриманих у процесі діагностичної і корекційної роботи, додержуватися анонімності імені досліджуваного. Для демонстрації і прослуховування будь-яких матеріалів потрібний письмовий дозвіл людини, за чією згодою вони були записані [2].

Дотримання зазначених етичних вимог дає змогу підвищити вірогідність отримання достовірних даних психологічного дослідження.

7. Опис результатів емпіричного дослідження кваліфікаційної роботи

Опис емпіричного дослідження подається у двох розділах роботи: методичному та дослідницькому.

7.1. Написання методичного розділу

- 7.1.1. Структура методичного розділу** Методичний розділ курсової, бакалаврської та магістерської роботи має таку структуру:
- 2.1. Огляд і обґрунтування вибору методів (методик) дослідження.
 - 2.2. Опис методики 1
 - 2.3. Опис методики 2
 - тощо.

Наприклад, тема: „Професійна спрямованість педагога як чинник становлення міжособистісних стосунків молодших школярів”.

Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПЕДАГОГА ЯК ЧИННИКА СТАНОВЛЕННЯ МІЖОСОБИСТІСНИХ СТОСУНКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

- 2.1. Огляд і обґрунтування вибору методик емпіричного дослідження
 - 2.2. „Орієнтаційна анкета” (за Б. Бассом)
 - 2.3. Методика оцінки професійної спрямованості особистості вчителя (за Є. І. Роговим)
 - 2.4. Соціометрія (за Дж. Морено, модифікація Я. Л. Коломінського)
 - 2.5. Анкетування на виявлення рівня домагань учнів у взаємовідносинах з однолітками (за Я. Л. Коломінським)
 - 2.6. Аутосоціометрія (за Я.Л. Коломінським)
- Висновки до другого розділу*

Якщо емпіричне дослідження містить констатувальну та формувальну серії, то другий розділ складається з чотирьох підрозділів:

- 2.1. Огляд і обґрунтування вибору методів (методик) дослідження.
- 2.2. Опис методик констатувального дослідження
 - 2.2.1. Опис методики 1
 - 2.2.2. Опис методики 2
- 2.3. Опис методики формувального дослідження

Розділ роботи та його складові (підрозділи, пункти) мають бути подані за такою схемою: назва розділу, анотація його змісту, назва підрозділу, вступне речення, виклад основного змісту підрозділу, абзац (чи кілька) висновку до підрозділу, речення-перехід до наступного підрозділу, назва наступного підрозділу та його виклад за наведеною схемою, висновки до розділу (у формі окремого абзацу (-ів) у курсовій роботі та окремого підрозділу в дипломній чи магістерській), речення-перехід до наступного розділу.

7.1.2. Огляд і обґрунтування вибору методик У цьому підрозділі необхідно оглянути методи (методики), призначені для вимірювання досліджуваних явищ, дати їх порівняльний аналіз. Далі слід зазначити принципи, за якими здійснювався відбір методів та методик для проведення емпіричного дослідження, подати обґрунтування відібраних студентом методів та методик. Тобто необхідно пояснити, чому як метод дослідження обрано, наприклад, тестування, а як методику – „Диференційно-діагностичний опитувальник” (ДДО, за Є. О. Климовим).

Зверніть увагу на те, що:

- у назві пунктів змісту вказується правильна повна назва методики та її загальновизнане скорочення;
- у назві пунктів змісту обов'язково вказуються прізвища розробника (розробників) методики, дослідників, які її модифікували, адаптували тощо (це може бути і керівник, і автор кваліфікаційної роботи);
- якщо розробники методики невідомі, вказується прізвище автора (авторів) того джерела, у якому подано опис методики, наприклад, „Опитувальник професійних намірів старшокласників” (за описом В. П. Івасюка).

7.1.3. Схема опису методик психологічного дослідження Опис конкретних тестових методик у пунктах методичного розділу можна здійснити за схемою, запропонованою В. Ф. Моргуном:

- автори методики та історія її розробки;
- призначення методики;
- принцип побудови методики;
- одиниця вимірювання і надійність результатів;
- обґрунтованість методики;
- бланк методики;
- процедура опитування;
- обробка і якісний аналіз результатів;
- труднощі та обмеження у використанні методики;
- висновки і рекомендації;
- бібліографія;
- додатки.

Опис розроблених автором методичних процедур може бути поданий за такою схемою:

- мета методики;
- процедура дослідження;
- способи обробки даних.

Наприклад: методика групової оцінки особистісних якостей молодших школярів (за описом Л. Ф. Бурлачука, у модифікації А. В. Петренка).

Мета: Визначити групову оцінку певних особистісних якостей дитини класом.

Виходячи з аналізу соціальної ситуації розвитку і провідної діяльності молодшого школяра, обрано три групи якостей, які пов'язані з різними характеристиками особистості, і які безпосередньо виявляються у спілкуванні та спільній діяльності. У кожній з груп обрано особистісні якості, зміст і поведінкові прояви яких достатньо усвідомлюються молодшими школярами:

- 1) моральні якості – доброта, допомога товаришу;
- 2) емоційно-вольові прояви – веселість;
- 3) раціонально-ділові характеристики – розум.

Процедура: Кожна якість представлена смужкою з трьома кольорами: жовтий (найвищий прояв якості), червоний (середній прояв), синій (якість майже не проявляється).

Інструкція: „Діти, зараз я вам буду називати прізвище вашого однокласника, а ви вкажіть, якою мірою в нього виражена ця якість. Причому жовтий колір означає найвищий і яскравий прояв, червоний – середній прояв, синій – якість майже не проявляється”.

Перед дітьми розкладаються смужки з якостями і вони вказують на відповідний колір.

Обробка даних: Отримані дані заносяться в таблицю, де підраховується сума високих, середніх і низьких оцінок за кожною якістю для конкретної дитини.

7.2. Написання дослідницького розділу

У дослідницькому розділі (чи розділах) відповідно до завдань дослідження послідовно описуються отримані емпіричні результати, проводиться їх кількісний та якісний аналіз, обговорення та інтерпретація в контексті результатів попередніх досліджень, які були розглянуті в теоретичному розділі, та робляться висновки.

Написання дослідницького розділу є найважливішим та

7.2.1. Структура найскладнішим етапом наукового дослідження.

дослідницького розділу Його зміст структурується найчастіше за двома критеріями: предметом дослідження та характеристиками вибірки.

По-перше, за критерієм структури того психологічного

явища, яке є предметом дослідження, утворюється стільки параметрів, скільки маємо елементів предмета вивчення.

Приклад:

Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Організація емпіричного дослідження

3.2. Аналіз особливостей орієнтаційної готовності студентів до професійної діяльності

3.3. Провідні мотиви професійної діяльності студентів

3.4. Показники оцінної готовності студентів до професійної діяльності

3.5. Рівень вольової готовності студентів до професійної діяльності

3.6. Характеристика операційної готовності студентів

Висновки до розділу 3

По-друге, зміст дослідницького розділу будується за структурою вибірки досліджуваних. В такому разі попередній приклад буде мати такий вигляд:

Приклад:

Розділ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Організація емпіричного дослідження

3.2. Віковий аспект психологічної готовності студентів до професійної діяльності: від I до V курсів

3.3. Гендерний аспект психологічної готовності до професійної діяльності у юнаків та дівчат

3.4. Відмінності психологічної готовності до професійної діяльності студентів різних спеціальностей

3.5. Особливості психологічної готовності до професійної діяльності (орієнтаційної, мотиваційної, оцінювальної, вольової, операційної) загалом по виборці.

У підрозділі „Організація емпіричного дослідження” студент має детально розкрити особливості проведення свого емпіричного дослідження:

- зазначити мету та завдання емпіричного дослідження;
- обґрунтувати вибір типу дослідження (експериментальне, кореляційне, квазіекспериментальне тощо);
- обґрунтувати комплектування досліджуваної вибірки, умови її репрезентативності; дати детальну характеристику вибірки (вказати кількість учасників, їх соціально-демографічні характеристики, що мають значення для дослідження тощо);
- детально охарактеризувати основні етапи проведення дослідження (вказати місце та час проведення кожного з етапів, а також інші особливості організації дослідження, що є суттєвими для отримання достовірних результатів).

Якщо завданнями кваліфікаційної роботи передбачено проведення констатувального та формувального досліджень, їх результати можуть бути подані у двох дослідницьких розділах або у двох підрозділах (наприклад, 3.2. та 3.3.).

7.2.2. Логіка викладу емпіричного матеріалу

Типова логіка викладу результатів емпіричного дослідження передбачає подання результатів у вигляді таблиць та рисунків (графіків, діаграм, гістограм), їх аналіз та формулювання висновків:

- „Розглянемо результати, отримані за допомогою методики (методик)...” або „Проаналізуємо дані, що характеризують...” тощо;
- „Вони подані у таблиці 3.1.1. (на рис. 3.1.1)”;
- „Як видно з таблиці 3.1.1. (рис. 3.1.1.), досліджувані...” або „Дані табл. 3.1.1. свідчать про те, що...” тощо;
- „Таким чином, можна зробити висновки, що...”;
- „Перейдемо до розгляду...”.

Таблиці нумерують наскрізно арабськими цифрами (за винятком тих, що розміщені в додатках). Дозволено нумерувати таблиці у межах розділу. У цьому разі номер таблиці складається з номеру розділу та порядкового номера таблиці, відокремленого крапкою, наприклад, «Таблиця 2.1» – перша таблиця другого розділу. Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею з абзацного відступу. Назву і слово «Таблиця» починають з великої літери. Графи рядків та стовпчиків повинні мати назви (якщо назви граф дуже довгі, вони можуть бути замінені короткими умовними позначеннями або цифрами, пояснення яких розміщують у тексті заголовку всієї таблиці). Таблицю слід розміщувати так, щоб читати її можна було без повороту роботи або з поворотом за часовою стрілкою (на 90°) [4].

Первинні кількісні дані кожного досліджуваного за всіма методиками подаються в додатках роботи у вигляді таблиць, в основному ж тексті наводять узагальнені результати статистичної обробки даних у вигляді вторинних таблиць та гістограм, діаграм, графіків.

Приклад оформлення та інтерпретації даних таблиці
Проаналізуємо особливості реагування у конфлікті підлітків з різним рівнем конфліктності. Дані подано у табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Розподіл підлітків за рівнями конфліктності та домінуючими стратегіями поведінки у конфлікті (n=39; у %)

Стиль реагування у конфлікті	Рівень конфліктності						Загалом	
	Низький		Середній		Високий			
	n	%	n	%	n	%	n	%
Суперництво	-		2	5,2	9	23,0	11	28,2
Співробітництво	-		3	7,7	-	-	3	7,7
Компроміс	-		10	25,6	-	-	10	25,6
Уникнення	3	7,7	6	15,4	-	-	9	23,1
Поступливість	1	2,6	5	12,8	-	-	6	15,4
Загалом	4	10,3	26	66,7	9	23,0	39	100

Загалом, як свідчать отримані дані, для підлітків найбільш характерним є середній рівень конфліктності, більш типовими стратегіями реагування у конфлікті для них є суперництво та компроміс, найменш поширеною – стратегія співробітництва.

Як видно з табл. 3.1., підлітки з низьким рівнем конфліктності обирають такі стратегії реагування у конфлікті, як уникнення та поступливість, тобто вони або взагалі намагаються уникати вирішення конфліктних ситуацій, або ж прагнуть вийти з конфлікту шляхом ігнорування власних інтересів та поступок іншій стороні.

Підлітки із середнім рівнем конфліктності демонструють різні способи поведінки у конфліктних ситуаціях від уникнення до суперництва, від співробітництва до пристосування. Але найбільш типовим для них є стиль компромісу, тобто намагання частково задовольнити як свої інтереси, так і інтереси іншого.

Для підлітків із високим рівнем конфліктності притаманним є стиль суперництва у конфлікті, тобто вони здійснюють активні дії для задоволення власних потреб і досягнення перемоги у ситуації, що склалася.

Зверніть увагу на те, що інтерпретація даних таблиці включає не просте перераховування отриманих цифр, а розкриття виявлених закономірностей та зв'язків, подання психологічної характеристики окремих груп досліджуваних, наведення можливих пояснень отриманих результатів тощо.

Для більшої наочності дані можна подавати у вигляді рисунків (графіків, діаграм, гістограм).

Приклад оформлення та інтерпретації даних ілюстрації

Розглянемо розподіл статусних позицій у групі. Дані подано на рис. 3.2.

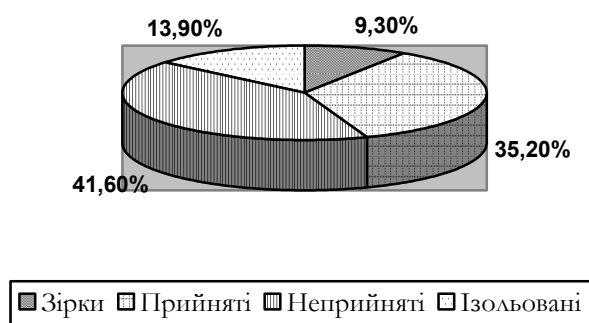

Рис. 3.2. Статусна структура групи учнів III класу (n = 30; у %)

Аналіз даних рис. 3.2. свідчить про те, що в групі наявна повна статусна структура, найменша кількість учнів знаходиться у крайніх статусних позиціях («зірки» та «ізольовані»). Отримані показники узгоджуються з даними інших досліджень (Я. Л. Коломінський, А. В. Киричук) щодо статусного розподілу у групах молодших школярів. Зокрема, дані Я. Л. Коломінського свідчать про те, що, в середньому, 9 % учнів початкової школи є «зірками», 30 % – «прийнятими», 43 % – «неприйнятими», 19 % – «ізольованими» [55].

Зверніть увагу на те, що:

- по-перше, інтерпретація емпіричних даних (особливо на рівні магістерської роботи) має включати їх порівняння з результатами попередніх досліджень інших авторів та результатами проведеного автором теоретичного аналізу проблеми;
- по-друге, оформлення ілюстрацій у вигляді рисунків відрізняється від оформлення таблиць;
- якщо одиницею виміру в таблиці чи діаграмі є не відсотки, а бали, то в дужках вказується також і розмах шкали виміру. Наприклад:

Рис. 2.2. Показники рівня розвитку довільності психічних процесів учнів (n=133) із різним соціометричним статусом (у балах, розмах шкали від 0 до 20)

Приклад подання та інтерпретації даних емпіричного дослідження

Розглянемо особливості статусних позицій учнів із різним рівнем розвитку довільності психічних процесів (див. нижче табл. 2.2.).

Показники рівня розвитку довільності психічних процесів
молодших школярів із різним соціометричним статусом
(n=133; у %)

Соціометричний статус учнів	Рівень розвитку довільності психічних процесів									
	Високий		Середній		Низький		Дуже низький		Разом	
	п	%	п	%	п	%	п	%	п	%
„Зірки”	4	40	4	40	2	20	0	0	10	100
„Прийняті”	16	42	15	39	4	11	3	8	38	100
„Неприйняті”	15	25	24	40	6	10	15	25	60	100
„Ізольовані”	5	20	2	7	8	33	10	40	25	100

Для наочності подамо дані у вигляді гістограми (рис. 2.2.).

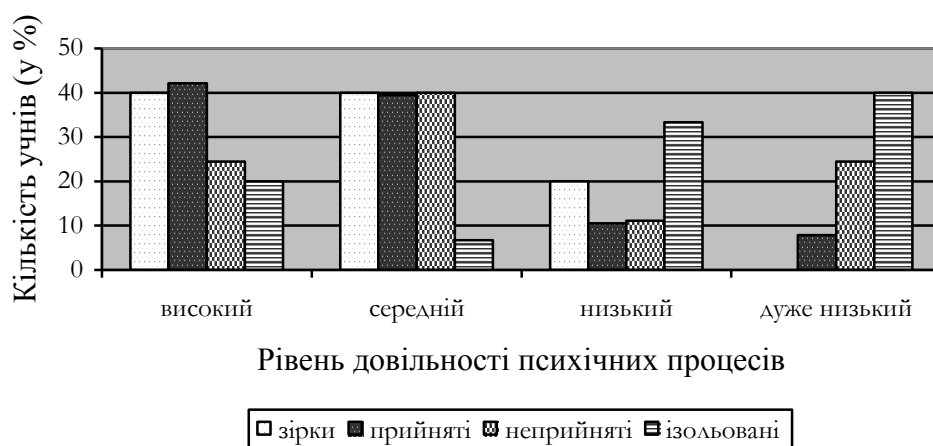

Рис. 2.2. Показники рівня розвитку довільності психічних процесів учнів із різним соціометричним статусом (n=133; у %)

Як свідчать отримані дані, молодші школярі з високим рівнем довільності психічних процесів переважно мають позитивний соціометричний статус „зірок” (40 %) та „прийнятих” (42 %). Для учнів із середнім рівнем довільності поряд зі статусними позиціями „зірок” та „прийнятих” типовою є статусна позиція „неприйнятих”. Більшість молодших школярів з низьким та дуже низьким рівнем довільності психічних процесів мають соціометричний статус „ізольованих” (33 % та 40 % відповідно).

Таким чином, можна констатувати наявність певної тенденції про те, що учні з більш високим рівнем довільності психічних процесів користуються більшим авторитетом та симпатією у міжособистісних стосунках з однокласниками. На нашу думку, це можна пояснити тим, що сформована довільність психічних процесів є необхідною умовою успішного виконання

провідного для цього віку виду діяльності (навчання) та виконання вимог, які висуваються навчально-виховним процесом школи до поведінки дитини. Водночас, серед молодших школярів з низьким рівнем розвитку довільності психічних процесів є діти з позитивним соціометричним статусом, і навпаки, серед учнів з високим рівнем довільності є діти, що не користуються симпатією та авторитетом серед інших. Тож виникла необхідність виявлення статистичної значимості отриманих результатів.

З цією метою був використаний t-критерій Стьюдента. В якості статистичних сукупностей було обрано показники рівня довільності психічних процесів, що отримали “зірки” як найбільш еталонна група учнів, та оцінки, що отримали школярі інших статусних категорій. Показники статистичної значимості різниці між рівнем розвитку довільності психічних процесів учнів із різними статусними позиціями подано в табл. 2.17.

Таблиця 2.17

Показники статистичної значимості різниці між рівнем розвитку довільності психічних процесів учнів з різними статусними позиціями

(за t-критерієм Стьюдента)

Статус					
“Зірки” і “Прийняті”		“Зірки” і “Неприйняті”		“Зірки” й “Ізольовані”	
Емпіричні	Достовір.	Емпіричні	Достовір.	Емпіричні	Достовір.
-0,2	0,05	1,65	0,01	1,95	0,01

Дані табл. 2.17 свідчать про те, що відмінності у рівні розвитку довільності в учнів різних статусних категорій не є статистично значимими, тобто рівень розвитку довільності психічних процесів хоча і є передумовою успішного здійснення навчальної діяльності, певним чином впливає на ставлення однокласників до молодшого школяра, все ж не є головним чинником становлення соціометричного статусу учня в класі.

Зверніть увагу на те, що на всі таблиці та ілюстрації в роботі повинні бути посилання в тексті. Посилання на ілюстрації роботи вказують порядковим номером ілюстрації, наприклад, „рис. 3.1”.

При посиланні на таблиці слово „таблиця” в тексті пишуть скорочено, наприклад: „... в табл. 3.1” [13]. У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово „дивись”, наприклад: „див. табл. 3.1”.

8. Оформлення кваліфікаційної роботи

Загальні вимоги

Кваліфікаційна наукова робота друкується з допомогою комп'ютерного набору на одній сторінці аркуша білого паперу формату А4 (210x297) через полуторний міжрядковий інтервал з використання шрифту Times New Roman розміру 14, абзац – 1,25 см; міжрядковий інтервал – 1,5. Щільність тексту роботи повинна бути однаковою. Перенесення слів з одного рядка в інший у тексті роботи не допускається.

Текст роботи необхідно друкувати, залишаючи береги таких розмірів: ліве – 30 мм, праве – 10 мм, верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм [6].

У роботі дозволяють виділяти важливий текст так: **напівжирний**, *курсив*, **напівжирний курсив** або підкреслений. Виділення по всьому тексту повинні бути виконані в одному стилі. Не допускається виділяти частину тексту за допомогою інших шрифтів, крім Times New Roman, іншого розміру, крім 14, іншого інтервалу тощо. Використовувані в роботі лапки повинні бути одного стилю: “” або «», або """, або „”. Аналогічною є вимога і до стилю апострофів: або □, або ' – однаково у всьому тексті. Зазначаючи в тексті роботи прізвища та ініціали дослідників, необхідно дотримуватись одного стилю: Грицай М. С., Федченко П. М., або М. С. Грицай, П. М. Федченко, або М. Грицай, П. Федченко. Прізвище та ініціалами мають лишатись в одному рядку, для цього можна використовувати нерозривний пробіл (стандартне сполучення клавіш «Shift + Ctrl + Пробіл»). При цьому необхідно пам'ятати, що псевдоніми письменників не скорочують (Панас Мирний, Леся Українка, Марко Черемшина).

Нумерацію сторінок подають арабськими цифрами. Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають в загальну нумерацію сторінок роботи. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Оформлення структурних частин роботи

Заголовки структурних частин роботи „ЗМІСТ”, „ВСТУП”, „РОЗДІЛ”, „ВИСНОВКИ”, „СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, „ДОДАТКИ” друкують великими літерами симетрично до тексту (посередині рядка). Номер розділу ставлять після слова „РОЗДІЛ”. Після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу. Заголовки підрозділів (1.1, 1.2. тощо) друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу **жирним шрифтом**. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) та текстом повинна дорівнювати 3 інтервалам [6]. Кожну структурну частину роботи („ЗМІСТ”, „ВСТУП”, „РОЗДІЛ”, „ВИСНОВКИ”, „СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ”, „ДОДАТКИ”) треба починати з нової сторінки. Зразок оформлення тексту роботи наведено в Додатку Е.

9. Захист курсової та кваліфікаційних (бакалаврська/магістерська) робіт

Важливим етапом виконання навчально-наукової роботи є її захист перед комісією кафедри або атестаційною екзаменаційною комісією, на якому і визначається оцінка виконаної студентом роботи.

Особливості

захисту різних видів навчально-наукових робіт особливості захисту різних видів навчально-наукових робіт подано у табл.9.

Таблиця 9

Особливості захисту різних видів навчально-наукових робіт

Особливості захисту	Курсова робота	Кваліфікаційна (бакалаврська/магістерська) робота
Перевірка унікальності тексту на плагіат	Не пізніше, ніж за два тижні до захисту	За тиждень до проведення попереднього захисту
Проходження передзахисту	–	На випусковій кафедрі не пізніше як за місяць до визначеної дати захисту
Подання роботи на кафедру в чистовому вигляді	За 10 днів до захисту	За 10 днів до захисту
Кількість примірників роботи, що подаються на захист	1	1 примірник зброшурований в тверду обкладинку та його електронна версія
Документи, які додаються до роботи	☐ Відгук керівника ☐ Довідка про відсутність академічного плагіату в роботі ☐ Заява на перевірку на плагіат	–Відгук керівника –Зовнішня рецензія ☐ Довідка про відсутність академічного плагіату в роботі ☐ Заява на перевірку на плагіат ☐ Публікації (для претендентів на високі позитивні оцінки)
Процедура захисту	Перед комісією у складі двох-трьох членів кафедри	Перед атестаційною екзаменаційною комісією

Курсова робота з позначкою про дату реєстрації на кафедрі передається науковому керівникові на рецензування. Рецензія надається за встановленою формою (Додаток Ж.1).

У разі встановлення факту плагіату або невідповідності теми курсової, бакалаврської або магістерської роботи затвердженій, вона не приймається до рецензування і відправляється на розгляд роботи на засіданні кафедри [18].

Передзахист кваліфікаційної бакалаврської, магістерської роботи Попередній захист кваліфікаційної роботи відбувається на випусковій кафедрі не пізніше як за місяць до визначеної дати захисту. Склад комісії для його проведення визначає та затверджує завідувач кафедри. На момент передзахисту кваліфікаційна робота повинна бути виконана і оформлена у повному обсязі. Студент доповідає на засіданні кафедри про її результати, вказує на труднощі, що виникли в процесі написання роботи, та шляхи їх усунення. За наслідками передзахисту кафедра допускає кваліфікаційну роботу до захисту перед атестаційною екзаменаційною комісією або призначає повторний передзахист.

Процедура захисту кваліфікаційної роботи Захист кваліфікаційної роботи на засіданні Екзаменаційної комісії (ЕК) є формою атестації, спрямованої на встановлення рівня відповідності наявних результатів навчання за освітніми програмами першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти з певної спеціальності очікуваним результатам.

До публічного захисту перед Екзаменаційною комісією допускають кваліфікаційні роботи, які відповідають таким вимогам:

- у встановлений термін готову (переплетену) і зареєстровану в спеціальному журналі роботу подано на кафедру;
- на титульному аркуші роботи є резолюція завідувача кафедри: «До захисту допущено» та підпис, а в кінці роботи – підпис її автора (здобувача);
- у роботу, під титульну сторінку, підшивається файл, у який вкладено рецензію фахівця (Додаток Ж.3), відгук наукового керівника (Додаток Ж.2), заяву здобувача на перевірку на академічний плагіат, довідку про перевірку на академічний плагіат, публікації (для претендентів на високі позитивні оцінки);
- після останньої сторінки на внутрішній бік твердої обкладинки підклеюється конверт і вкладається диск із електронним текстом роботи (якщо текст подається тільки в електронній версії, то на захист бажано подати королтку електронну версію презентації роботи).

Доповідь студента під час захисту кваліфікаційної роботи має тривати близько 10 хв. і відображати такі положення:

Для реферативної, теоретичної кваліфікаційної роботи:

- ▲ обґрунтування актуальності теми дослідження;
- ▲ мета та завдання, об'єкт та предмет дослідження;
- ▲ основні теоретичні положення та висновки, до яких дійшов студент після опрацювання наукових літературних джерел;
- ▲ перспективи подальших досліджень тощо.

Для емпіричної кваліфікаційної роботи:

- ▲ обґрунтування актуальності теми дослідження;
- ▲ мета, завдання, об'єкт, предмет та гіпотеза дослідження;
- ▲ основні теоретичні положення, що лягли в основу практичного дослідження;
- ▲ програма та методи дослідження;
- ▲ інтерпретація отриманих результатів та висновки;
- ▲ практична значимість отриманих результатів, рекомендації, перспективи подальших досліджень тощо.

Виклад усіх зазначених пунктів доповіді має бути максимально чітким та лаконічним, доповідь не повинна перевищувати часового ліміту 10 хв. Студент має вільно володіти текстом доповіді, а не читати його.

Під час виступу із захисту кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати унаочнення: на 1-4 графіках, таблицях, діаграмах продемонструвати основні, найбільш цікаві результати роботи. Форма демонстрування: плакати, слайди, мультимедійні засоби.

Обов'язковим етапом захисту кваліфікаційної роботи є відповіді на запитання членів комісії. Як і доповідь, відповіді повинні бути чіткими, лаконічними та обґрунтованими (з посиланнями на текст роботи та опрацьовані студентом літературні джерела).

Процедура захисту кваліфікаційної роботи передбачає:

- представлення секретарем атестаційної екзаменаційної комісії студента, оголошення теми його кваліфікаційної роботи та переліку супровідних документів;
- презентацію студентом кваліфікаційного дослідження: виступ із тезами роботи, презентацію ілюстративного матеріалу;
- відповідь студента на питання членів атестаційної екзаменаційної комісії та присутніх на захисті;
- виступ рецензента (за його відсутності - оголошення змісту рецензії) та відповідь студента на зауваження рецензента;
- виступ наукового керівника (за його відсутності – оголошення змісту відгуку);
- прийняття атестаційної екзаменаційної комісії рішення щодо оцінювання кваліфікаційної роботи;
- оголошення рішення атестаційної екзаменаційної комісії.

Під час оцінювання курсової та кваліфікаційної роботи з психології керівник та рецензент дотримуються таких загальних критеріїв.

Критерії оцінювання кваліфікаційних робіт студентів

Теоретична частина наукової роботи з психології оцінюється за такими критеріями [4]:

1. Актуальність та новизна проблеми дослідження з наукової та практичної точок зору.
2. Правильний опис методологічного апарату дослідження: об'єкта, предмета, мети, завдань та методів.
3. Уміння пошуку необхідних джерел інформації, обсяг опрацьованої літератури з проблеми.
4. Повнота розкриття основних аспектів проблеми в огляді літератури.
5. Вміння відбирати суттєву інформацію, необхідну для повного охоплення проблеми дослідження в теоретичній частині роботи.
6. Аналітичність, логічність та послідовність у розкритті теми.
7. Здатність до узагальнення та формулювання висновків, наведених в огляді наукової літератури.
8. Стилістично правильне та грамотне оформлення реферативної частини роботи.
9. Правильне оформлення наукової роботи.

Емпірична частина наукової роботи з психології оцінюється за такими критеріями [5]:

1. Правильний опис методичного апарату дослідження: актуальності, мети, завдань, гіпотези та новизни емпіричного дослідження.
2. Адекватність методів і методик дослідження його завданням.
3. Обсяг виконаної студентом роботи зі збору емпіричного матеріалу, який визначається кількістю методик, їх трудомісткістю та чисельністю вибірки досліджуваних.
4. Повнота опису програми та методичних процедур дослідження.
5. Повнота представлення результатів дослідження.
6. Представлення методів кількісної та якісної обробки даних дослідження, використання методів математичної обробки даних.
7. Переконалівість аргументації та доказовість висновків дослідження.
8. Повнота висновків дослідження та відповідних рекомендацій.
9. Якість інтерпретації результатів дослідження.
10. Правильне використання наукової стилістики при описі емпіричного дослідження та грамотне оформлення наукової роботи.

У процесі оцінювання кваліфікаційної роботи атестаційна екзаменаційна комісія бере до уваги:

- якість роботи загалом (її творчий характер, уміння автора аналізувати теоретичний матеріал, повноту й вичерпність цього аналізу, достовірність експериментальних даних, рівень узагальнення та обґрунтованість висновків та практичних рекомендацій; апробацію результатів);
- самостійність у дослідженні проблеми;

- якість оформлення роботи (стиль викладу, відповідність граматичним нормам, вимоги до оформлення бібліографії, характер презентації та якість ілюстративного матеріалу);
- рівень виступу магістранта (чіткість у формулюванні концептуального апарату, володіння змістом дослідження, обґрунтованість висновків, повнота, доказовість та правильність відповідей на поставлені питання, рівень володіння вмінням вести наукову дискусію, культуру мовлення);
- відгук керівника та оцінку наукового рівня дослідження рецензентом [4].

Критерії оцінювання кваліфікаційної роботи наведено в Додатку 3.

Якщо на останньому етапі виконання бакалаврської / магістерської роботи або під час захисту буде виявлено, що текст дослідження є **плагіатом**, то таку роботу за рішенням кафедри до захисту не допускають або за рішенням членів ЕК знімають із захисту, навіть якщо попередньо отримані відгук наукового керівника чи рецензента є позитивними.

Глосарій

Вибірка – множина досліджуваних, відібраних для участі в дослідженні з допомогою певної процедури, частіше *рандомізації* (див. *нижче*), з генеральної сукупності. Обсяг вибірки – кількість досліджуваних, включених у вибіркову сукупність. Вибірка поділяється на контрольну та експериментальну групи.

Генеральна сукупність – повна за обсягом множина об'єктів, еквівалентних за кінцевою множиною властивостей.

Гіпотеза – твердження про існування явища, істинність чи хибність якого неможливо довести дедуктивно, а можна лише перевірити експериментальним шляхом.

Дипломна робота – це наукове дослідження, яке студент виконує впродовж випускного курсу і яке має суттєву роль у системі професійної підготовки майбутнього спеціаліста, концентровано відображаючи результативність багаторічного процесу навчальної роботи студента.

Емпірична кваліфікаційна робота – це робота, спрямована на вирішення конкретного завдання наукової психології, пов'язаного з досліджуваною проблемою; містить у письмовому варіанті обґрунтування методів, використаних у роботі, опис ходу роботи та її результатів.

Квazіексперимент – план дослідження, при якому експериментатор відмовляється від повного контролю за змінними внаслідок його нездійсненності з об'єктивних причин.

Кваліфікаційна робота в області практичної психології – це робота, основне завдання якої полягає у підборі, адаптації або формуванні методик психодіагностики чи психологічного консультування, програм формування, тренінгу, психокорекції, психологічної профілактики, реабілітації або просвіти.

Кореляційне дослідження – дослідження, спрямоване не на встановлення причинно-наслідкових відносин між змінними, а на вияв статистичної значимості зв'язку між двома і більше змінними. Не може довести причинно-наслідкових відношень, але може довести їх відсутність.

Курсова робота – це навчально-дослідне завдання для студента, який вже має певний досвід наукової діяльності з проблематики дисциплін, що вивчаються у вищій школі.

Магістерська робота – це дослідження, що містить наукову інформацію, яка найбільш повно розкриває результати пошуку із детальним описом методики дослідження, зокрема фактичний матеріал, гіпотетичні теорії, методи їх розкриття. Основою такої роботи має бути принципово новий матеріал, що включає опис нового фактажу, явищ або закономірностей, а також раніше відомий та узагальнений матеріал, наукову позицію автора роботи, його власний ракурс дослідження проблеми.

Метод – спосіб наукового пізнання об'єкта або практичної діяльності, який реалізує пізнавальну позицію суб'єкта до об'єкта дослідження.

Методика – система і послідовність дій дослідження, засобів (інструментів, приборів, обстановки), яка дає змогу вирішити дослідницьке завдання.

Змінні – параметр реальності, який може змінюватися та/або змінюється в експериментальному дослідженні. Розрізняють: незалежні змінні – ті, що варіюються експериментатором; залежні змінні – ті, що змінюються під впливом змін незалежної змінної.

Об'єкт дослідження – це загальна психологічна сфера пошуку, що перебуває у полі зору дослідника.

Пілотажне дослідження – дослідження, що передує основній серії, під час якого перевіряється якість методики та плану.

План дослідження – проект дослідницьких операцій зі спеціально підібраними групами. Включає визначення складу груп, відбір змінних, чергування впливів, шкали вимірювань незалежної змінної тощо.

Предмет дослідження – це певна частина об'єкта, певний аспект обраної проблеми, що підлягає вивченню у певній роботі.

Рандомізація – стратегія випадкового відбору або розподілу досліджуваних, за якою всі суб'єкти мають рівні шанси потрапити в групу. Застосовується при відборі членів популяції в експериментальну вибірку, а також при розподілі досліджуваних за експериментальними та контрольними групами.

Репрезентативність вибірки – відповідність властивостей досліджуваної вибірки властивостям генеральної сукупності. Вона досягається випадковим вибором об'єкта із сукупності (процедура рандомізації), підбором пар, члени яких еквівалентні та належать до різних груп, або комбінацією цих способів.

Реферативна кваліфікаційна робота – це робота, завданням якої є засвоєння реферативних форм наукової діяльності: відбору, групування та узагальнення наукової інформації.

Тест – науково-практичний метод психологічного дослідження, що складається із кінцевої серії коротких завдань, спрямований на діагностику індивідуальної вираженості властивостей та станів.

Експеримент – сплановане та кероване суб'єктом дослідження, під час якого експериментатор (суб'єкт) впливає на контрольований об'єкт (об'єкти) і реєструє зміни його станів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриш Р. Л. Науково-дослідницька діяльність студентів у вищих навчальних закладах. Полтава, 2004. 44 с.
 2. Етичний кодекс психолога. Розроблено робочою групою НПА зі створення етичного кодексу та комітету. К., 2021. 12 с. – режим доступу: 86d9b8_91576161f5464bc2a8b1fa49dc327fd4.pdf
 3. Калжанов М. У. Математические методы в психологии: учебное пособие. Костанай : Изд-во КГПИ, 2016. 101 с.
 4. Кваліфікаційні наукові роботи з психології: курсова, бакалаврська, магістерська. Методичний посібник для студентів / за ред. В. Ф. Моргуна. К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. 168 с.
 5. Климчук В. О. Математичні методи у психології : навчальний посібник для студентів психологічних спеціальностей. К. : Освіта України. 2009. 288 с.
 6. Коломієць Л. І., Педоренко В. М., Шульга Г. Б. Методичні рекомендації до написання курсових робіт з психології для студентів галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 Психологія. Вінниця, 2019. 48 с.
 7. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 360 с.
 8. Методические указания к выполнению курсовых работ по психолого-педагогическим дисциплинам / сост. : П. Ф. Важинский. Симферополь : Крымский психолого-педагогический факультет ПГПИ, 1999. 28 с.
 9. Методичні рекомендації щодо організації, виконання та захисту кваліфікаційних (бакалаврських / магістерських) роботи у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (протокол вченої ради ПНПУ імені В. Г. Короленка № 8 від 28 січня 2021 року)
 10. Методичні рекомендації щодо організації, виконання та захисту курсової роботи у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (протокол вченої ради ПНПУ імені В. Г. Короленка №8 від 28 січня 2021 року)
 11. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. Основи психологічної діагностики : навчальний посібник. К. : Вид. дім «Слово», 2009. 472 с.
 12. Музика О. Л. Курсові роботи з психології : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. 104 с.
 13. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій. *Бюлетень ВАК України*. 2000. № 2. С. 28–38.
 14. П'ятницька-Познякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі : навчальний посібник. К., 2003. 116 с.
-

15. Положення про запобігання та виявлення академічного плагіату (протокол вченої ради ПНПУ імені В. Г. Короленка № 4-УР від 6 квітня 2017 року). (На правах рукопису).
 16. Приходько Ю. О. Практична психологія : Введення у професію : навчальний посібник. К. : Каравела, 2019. 260 с.
 17. Психодіагностика особистості підлітка : навчально-методичний посібник / [за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна]. К. : ВД «Слово», 2009. 136 с.
 18. Руська Р. В. Теорія імовірності та математична статистика в психології : навч. посіб. Тернопіль. 2020. 112 с.
 19. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 Психологія. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 564.
-

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНИХ СТОРІНОК

А.1. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ КУРСОВОЇ РОБОТИ

Міністерство освіти і науки України

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

(повне найменування вищого навчального закладу)

Психолого-педагогічний факультет

(повна назва факультету)

кафедра психології

(повна назва кафедри)

Курсова робота

зі спеціальності _____

(шифр та назва спеціальності)

освітньої програми _____

(назва освітньої програми)

на тему:

_____ (тема)

Виконав(ла): студент(ка) III курсу, групи _____
_____ форми навчання
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник _____

(науковий ступінь та/або вчене звання, прізвище, ініціали)

Захищена « _____ » _____ 202_р.

Кількість балів: _____

Значення оцінки: _____

Члени комісії: _____ (_____)
(підпис) (ім'я та прізвище)

_____ (_____)
(підпис) (ім'я та прізвище)

_____ (_____)
(підпис) (ім'я та прізвище)

Полтава-202_ року

**А.2. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

Міністерство освіти і науки України
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра психології

Рекомендовано до захисту
«___» _____ 202_р.,
протокол № _____
Завкафедри _____
(підпис)

Кваліфікаційна робота
на здобуття першого (бакалаврського) / другого (магістерського)
(обрати)
рівня вищої освіти

_____ (тема)

Виконав(ла): студент(ка) ___ курсу, групи _____,
_____ відділення,
спеціальності _____
(шифр і назва спеціальності)
освітньої програми « _____ »
(назва освітньої програми)

_____ (прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент

_____ (науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Захищено « _____ » _____ 202_р.
кількість балів: _____
значення оцінки _____

Голова Екзаменаційної комісії _____

_____ (підпис)

_____ (ім'я та прізвище)

Полтава-202_ року

ДОДАТОК Б
ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ РОБІТ

**Б.1. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ
КУРСОВОЇ РОБОТИ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ПРОБЛЕМА НАДІЙНОЇ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ...	8
1.1. Психологічна характеристика юнацького віку та професійних намірів як його новоутворення.....	8
1.2. Профільне навчання старшокласників у системі професійної орієнтації.....	21
1.3. Проблема психологічної діагностики професійних намірів як основи профільного навчання старшокласників.....	35
Висновки до першого розділу.....	40
Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	42
2.1. Огляд і обґрунтування вибору методик.....	42
2.2. Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО, за Є. О. Клімовим)	45
2.3. Орієнтовно-діагностична анкета спрямованості інтересів (ОДАСІ, за Б. О. Федоришиним)	50
2.4. Методика багатовимірного аналізу досягнень учня (за І. П. Волковим, модифікація В. Ф. Моргуна)	54
2.5. Опитувальник професійних намірів старшокласників (за описом В. П. Івасюка)	58
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	89
А. Зразки бланків методик психодіагностики	90

**Б.2. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ
БАКАЛАВРСЬКОЇ / МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. ПРОБЛЕМА НАДІЙНОЇ ПСИХОДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ У ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННІ...	8
1.1. Психологічна характеристика юнацького віку та професійних намірів як його новоутворення.....	8
1.2. Профільне навчання старшокласників у системі професійної орієнтації.....	21
1.3. Проблема психологічної діагностики професійних намірів як основи профільного навчання старшокласників.....	35
Висновки до першого розділу.....	40
Розділ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ	42
2.1. Огляд і обґрунтування вибору методик.....	42
2.2. Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО, за Є. О. Клімовим)	45
2.3. Орієнтовно-діагностична анкета спрямованості інтересів (ОДАСІ, за Б. О. Федоришиним)	50
2.4. Методика багатовимірного аналізу досягнень учня (за І. П. Волковим, модифікація В. Ф. Моргуна)	54
2.5. Опитувальник професійних намірів старшокласників (за описом В. П. Івасюка)	58
Висновки до другого розділу	59
Розділ 3. ХІД І РЕЗУЛЬТАТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ НАМІРІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ОСНОВИ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ	62
3.1. Організація емпіричного дослідження	62
3.2. Ієрархічна структура професійних намірів старшокласників	68
3.3. Порівняння прогностичності лонгітюдного та зрізового варіантів дослідження намірів	73
3.4. Вікова динаміка професійних намірів учнів 10-12 класів	78
3.5. Статеві особливості професійних намірів дівчат і хлопців	81
Висновки до третього розділу	83
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	89
А. Зразки бланків методик психодіагностики	90
Б. Таблиці зведених індивідуальних даних обстеження старшокласників за всіма методиками	94
В. Таблиці обрахунків результатів за статистичними критеріями....	100

ДОДАТОК В

ПРИКЛАД ВСТУПУ ДО МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ*

(та інших видів робіт, вступи до яких утворюються методом вилучення певних пунктів, що наведені нижче; див. також переліки цих пунктів вище у табл. 4, стор. 21)

ТЕМА МАГІСТЕРСЬКІ РОБОТИ:
**«ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ СТАНОВЛЕННЯ
СОЦІОМЕТРИЧНОГО СТАТУСУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
В УЧНІВСЬКОМУ КОЛЕКТИВІ»**

ВСТУП

Новітня концепція освіти України серед провідних принципів навчання і виховання визначає їх гуманізацію і демократизацію, що полягають у постановці особистості учня в центр навчально-виховного процесу, сприйнятті її як вищої соціальної цінності, визнанні права дитини на свободу, на розвиток здібностей та виявлення індивідуальності. Формування особистості – неперервний і складний процес, де діє багато факторів. У процесі соціалізації, з одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, цінності, норми, настанови, властивості суспільства і соціальної групи, до яких він належить. З іншого боку, індивід активно входить у систему соціальних зв'язків і набуває соціального досвіду.

Інтерес до особистості дитини, прагнення сприймати її як активного суб'єкта навчально-виховного процесу потребують глибшого дослідження питань, пов'язаних зі становленням соціометричного статусу молодшого школяра у системі міжособистісних відносин шкільного колективу.

Вивченням питань формування соціального та соціометричного статусу особистості у вітчизняній і зарубіжній психологічній науці займалися Б. Г. Ананьєв, Е. М. Дубовська, Я. Л. Коломінський, Р. Л. Кричевський, А. Г. Кирпичник, А. В. Киричук, В. С. Мерлін, Дж. Морено, Р. С. Немов, А. В. Петровський, С. Н. Тимашов, Т. Шибутані та ін. Ними визначено суттєві фактори детермінації статусу на всіх етапах онтогенезу, серед яких інтелектуальні, емоційно-вольові риси, особливості фізичного розвитку і зовнішнього вигляду, а також успіхи у провідному для молодшого шкільного віку виді діяльності. Серед окремих факторів, що визначають статус молодшого школяра, радянськими та українськими психологами досліджувалися такі: успішність дитини у навчанні (Е. І. Киричук, Л. С. Славіна), рівень інформованості (Р. Урінг, Г. В. Драгунова, Я. Л. Коломінський), особливості зовнішності (П. Лахестик), індивідуально-типологічні показники особистості (А. Н. Лутошкін), рівень потреби в спілкуванні (Ю. М. Орлов, Н. Д. Творогова), особливості сімейного виховання (А. Н. Лутошкін), стиль взаємодії педагога з класом (Я. Л. Коломінський, Н. А. Березовін) тощо.

Актуальність дослідження полягає в необхідності виявлення цілісної системи соціально-психологічних чинників детермінації соціометричного статусу молодшого школяра в учнівському колективі.

Мета дослідження – виявлення умов становлення соціометричного статусу молодшого школяра в учнівському колективі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння природи соціометричного статусу в психологічних дослідженнях та розробити концептуальну модель психологічних умов його становлення.

2. Теоретично обґрунтувати методичну процедуру дослідження факторів, які зумовлюють становлення соціометричного статусу молодших школярів у системі внутрішньогрупових взаємин шкільного колективу, і підібрати комплекс відповідних психодіагностичних методик.

3. За допомогою емпіричного дослідження виявити інтраіндивідні та інтеріндивідними складові особистості молодшого школяра.

4. Встановити структурно-динамічні характеристики соціометричного статусу молодших школярів у класі.

5. Провести порівняльне дослідження особливостей зв'язку між інтраіндивідними та інтеріндивідними складовими особистості молодшого школяра і структурно-динамічними характеристиками його соціометричного статусу.

Об'єктом дослідження є соціометричний статус учня початкової школи.

Предметом дослідження є умови становлення соціометричного статусу молодшого школяра в системі групових відносин класу.

Гіпотеза дослідження: якщо розглядати соціометричний статус як інтегрований феномен, за умов його становлення в учнів молодшого шкільного віку, що пов'язані із цілісною системою соціально-психологічних факторів (зокрема: особливостями розвитку внутрішньогрупових відносин у шкільному колективі, рівнем розвитку пізнавальної сфери учнів, рівнем успішності у навчальній діяльності, особливостями ставлення вчителя до учнів), то можна припустити, що провідним фактором цієї системи є тип ставлення вчителя до учнів, вплив якого на формування соціометричного статусу молодшого школяра здійснюється опосередковано, через дію усієї системи.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали загальнотеоретичні положення наукової психології про сутність особистості, закономірності її становлення та розвитку (Б. Г. Ананьєв, О. Г. Асмолов, Л. С. Виготський, Л. І. Божович, О. К. Дусавицький, Г. С. Костюк, В. С. Мерлін, С. Д. Максименко, В. Ф. Моргун, В. М. М'ясищев, А. В. Петровський, К. К. Платонов, В. В. Рибалка, С. Л. Рубінштейн, К. В. Седих, В. О. Татенко, Т. С. Яценко); положення про сутність феномена соціометричний статус особистості (Б. Г. Ананьєв, Я. Л. Коломінський, О. В. Киричук, В. С. Мерлін, А. В. Петровський, Т. Шибутані та ін.); положення про структуру та диференціацію стосунків в групах дітей молодшого шкільного віку (І. Бех, Л. І. Божович, Я. Л. Коломінський, Г. С. Костюк, Н. С. Лейтес, Г. О. Люблінська, В. С. Мухіна, А. В. Петровський, Л. С. Славіна, Н. Є. Фокіна, П. М. Якобсон та ін.); уявлення про фактори детермінації статусу молодшого школяра в учнівському колективі (Л. З. Волков, В. Гарбузов, Б. А. Ільюк, Я. Л. Коломінський, А. І. Кухарчук, О. В. Киричук, П. Лахестик, В. Л. Леві,

Є. С. Махлах, А. В. Петровський, Р. Ф. Савіних, А. Б. Ценципер та ін.); положення про вплив особистості педагога на формування особистості дитини (Ш. О. Амонашвілі, Н. А. Березовін, Л. І. Божович, Т. С. Буторіна, І. А. Зязюн, А. С. Макаренко, Т. А. Мальковська, Н. Ф. Радіонова, Д. І. Фельдштейн та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези використано загальнонаукові методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення науково-теоретичних та емпіричних даних), методи емпіричного дослідження (соціометрія, анкетування, тестування) та методи статистичної обробки даних (t-критерій Стьюдента).

Емпірична база дослідження. Дослідження виконувалось на базі середньої загальноосвітньої школи № 26 м. Полтави у вересні-жовтні 2021 року. У дослідженні брали участь 108 учнів та 4 вчителі початкової школи.

Наукова новизна роботи: подальшого розвитку набуло питання умов становлення соціометричного статусу особистості у групі однолітків; обґрунтовано необхідність визначення детермінант соціометричного статусу дитини, орієнтуючись на особливості соціальної ситуації розвитку особистості; обґрунтовано необхідність виявлення цілісної системи соціально-психологічних факторів, що визначають становлення статусу учня початкової школи у класі.

Теоретичне значення роботи полягає у теоретичному поглибленні змісту феномена соціометричний статус особистості, в уточненні розуміння загальних закономірностей формування соціометричного статусу учня в групі однолітків, в обґрунтуванні необхідності визначення детермінант соціометричного статусу особистості з урахуванням її соціальної ситуації розвитку, а також необхідності аналізу цілісної системи соціально-психологічних факторів, що зумовлює становлення статусу учня початкової школи.

Практичне значення роботи визначається виявленням детермінант, що формують соціометричний статус учня початкової школи. Теоретичні положення, емпіричний матеріал та висновки дають можливість шкільним психологам, учителям початкової школи оптимізувати процес становлення соціометричного статусу молодшого школяра в учнівському колективі.

Апробація. Основні ідеї та результати дослідження були представлені на студентській науково-практичній конференції „Наукові здобутки студентів і магістрантів – школі ХХІ століття” (Полтава, 2005). Зміст роботи відображений у 2 публікаціях (стаття [38] та методичні рекомендації [39]).

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 133 найменування (30 українською, 100 російською і 3 англійською мовами), та 5 додатків. Робота викладена на 107 сторінках друкованого тексту, вміщує 15 таблиць та 10 рисунків.

***Приклади вступу** до інших видів робіт (курсової, бакалаврської, магістерської) утворюються методом скорочення пунктів вступу магістерської роботи (див. вище також табл. 4 пункту 3.3).

ДОДАТОК Д
ВЗАЄМОВІДПОВІДНІСТЬ ЗАВДАНЬ, ЗМІСТУ І ВИСНОВКІВ У СТРУКТУРІ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Д.1. КУРСОВА РОБОТА

Тема роботи: „Особливості соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці”. **Об’єкт дослідження:** соціально-психологічна рефлексія. **Предмет дослідження:** особливості соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці. **Мета дослідження:** на основі теоретичного аналізу психологічних досліджень визначити особливості соціально-психологічної рефлексії молодших школярів.

Зміст роботи			
Вступ	Розділ 1	Розділ 2	Висновки
Завдання			Відповідно до завдань
1. Визначити сутність поняття „соціально-психологічна рефлексія”.	Підрозділ 1.1. Сутність поняття „соціально-психологічна рефлексія” (розв’язання теоретичного завдання 1)		1. Висновок до підрозділу 1.1. про сутність поняття „соціально-психологічна рефлексія”.
2. Проаналізувати психологічні особливості особистісного розвитку та міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці.	Підрозділ 1.2. Психологічні особливості особистісного розвитку та міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці (розв’язання теоретичного завдання 2)		2. Висновок до підрозділу 1.2. про психологічні особливості особистісного розвитку та міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці.
3. На основі аналізу психологічних досліджень визначити специфіку соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.	Підрозділ 1.3. Специфіка соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці (розв’язання теоретичного завдання 3).		3. Висновок до підрозділу 1.3. про специфіку соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.
4. Описати комплекс методичних процедур для виявлення особливостей соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.		РОЗДІЛ 2. Методи дослідження особливостей соціально-психологічної рефлексії в молодшому шкільному віці (розв’язання методичного завдання).	4. Висновок до розділу 2 з обґрунтуванням комплексу методичних процедур для виявлення особливостей соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.

Д.2. КВАЛІФІКАЦІЙНА (БАКАЛАВРСЬКА/МАГІСТЕРСЬКА) РОБОТА

Тема роботи: „Особливості соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці”. **Об’єкт дослідження:** соціально-психологічна рефлексія. **Предмет дослідження:** особливості соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці. **Мета дослідження:** виявити та охарактеризувати особливості соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці: усвідомлення учнями ставлення до них інших учасників навчально-виховного процесу (вчителя й однокласників).

Зміст роботи				
Вступ	Розділ 1	Розділ 2	Розділ 3	Висновки
Завдання				Відповідно до завдань
1. Визначити сутність поняття „соціально-психологічна рефлексія”, специфіку становлення соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.	РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз проблеми особливостей соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці (розв’язання теоретичного завдання).			1. Висновок до РОЗДІЛУ 1 про сутність поняття „соціально-психологічна рефлексія”, психологічні особливості особистісного розвитку та міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці, специфіку соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.
2. Описати комплекс методичних процедур для виявлення особливостей соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.		РОЗДІЛ 2. Опис програми та методів дослідження соціально-психологічної рефлексії в молодшому шкільному віці (розв’язання методичного		2. Висновок до РОЗДІЛУ 2 з обґрунтуванням комплексу методичних процедур для виявлення особливостей соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці.

		завдання).		
3. Виявити особливості усвідомленнями молодшими школярами ставлення до них вчителя як найбільш референтної особи.			РОЗДІЛ 3. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження особливостей соціально-психологічної рефлексії у молодшому шкільному віці. Підрозділ 3.2. Аналіз особливостей усвідомлення ставлення до них вчителя (розв'язання емпіричного завдання 1).	3. Висновок до підрозділу 3.2. про особливості усвідомлення молодшими школярами ставлення до них вчителя як найбільш референтної особи для даного віку.
4. Виявити особливості усвідомленнями молодшими школярами ставлення до них інших учнів.			РОЗДІЛ 3. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження особливостей соціально-психологічної рефлексії в молодшому шкільному віці Підрозділ 3.3. Аналіз особливостей усвідомлення школярами ставлення до себе однолітків (розв'язання емпіричного завдання 2).	4. Висновок до підрозділу 3.3. про особливості усвідомлення молодшими школярами ставлення до них однолітків.

ДОДАТОК Е
ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ФРАГМЕНТА ТЕКСТУ
КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ
Розділ 1
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ
У ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У цьому розділі подано психологічний аналіз конфлікту як соціально-психологічного явища, психологічну характеристику підліткового віку як важливого етапу розвитку особистості; проаналізовано особливості конфліктів у підлітковому середовищі та соціально-психологічні аспекти їх профілактики.

1.1. Психологічна характеристика конфлікту
як соціально-психологічного явища

Поняття „конфлікт” надзвичайно широке і сутність його по-різному трактується багатьма авторами. Воно належить до широкого кола різномірних явищ, які виникають обов’язково між „кимсь і кимсь” або рідше – „між чимось і чимось”. Однозначного визначення поняття „конфлікт” не існує, але найчастіше зустрічається трактування цього феномена як важко вирішуваного протиріччя, пов’язаного з гострим емоційним переживанням, як зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів суб’єктів взаємодії [5], [15], [44].

Згідно із цим, у підрозділі будуть розглянуті психологічні теорії конфлікту, на основі яких проаналізовано функції, детермінанти, психологічну структуру, типологію та динаміку конфліктів.

В історії психології склалося дві протилежні точки зору на сутність конфлікту. Перша з них бере початок від Аристотеля та його трактату „Політика”, в якому він.....

ДОДАТОК Ж
ЗРАЗКИ ВІДГУКІВ, РЕЦЕНЗІЙ
Ж.1. ЗРАЗОК РЕЦЕНЗІЇ НА КУРСОВУ РОБОТУ
РЕЦЕНЗІЯ НА КУРСОВУ РОБОТУ

зі спеціальності _____
освітньої програми _____
тема: _____
студента (студентки) _____
групи _____, _____ курсу _____ форми навчання _____
Кафедра, на якій виконувалася курсова робота: _____

<i>Критерії оцінювання</i>		<i>Максим. бал</i>	<i>Бал, виставлений керівником</i>
Наявність усіх елементів «Вступу» та правильність їх формулювання: актуальності теми, мети, завдань, об'єкту і предмету, опису методів дослідження тощо		10	
Загальна оцінка рівня складності й науковості роботи (повнота реалізації мети і завдань у змісті розділів роботи, рівень оригінальності тексту)	Рівень	Високий	18-20
		Достатній	15-17
		Мінімально достатній	12-14
		Недостатній	0-11
Повнота і якість аналізу джерельної бази, культура посилань на використані джерела, якість бібліографічного опису		5	
Структурованість, лаконічність, рівень узагальнення (доцільність співвідношень обсягів окремих розділів роботи, дотримання вимог до загального обсягу роботи тощо)		5	
Достовірність і обґрунтованість висновків, їхня відповідність завданням роботи		5	
Оцінка якості й доцільності використаних ілюстративних матеріалів		5	
Дотримання нормативних вимог щодо оформлення курсової роботи		5	
Дотримання графіка виконання роботи, оцінка самостійності її виконання		5	
Загальна оцінка курсової роботи науковим керівником		100	

Аргументований висновок наукового керівника: _____

Науковий керівника: _____ (підпис) _____ (ім'я та прізвище)

« ____ » _____ 202_р.

(на звороті рецензії)
Захист курсової роботи

<i>Критерії оцінювання</i>		<i>Максим. бал</i>	<i>Оцінка комісії</i>
Доповідь студента на захисті курсової роботи	Рівень володіння змістом роботи, повнота розкриття теми	20	
	Чіткість, логічність, послідовність, лаконічність доповіді, наявність унаочнення (<i>за потреби</i>)	10	
Повнота і коректність відповідей студента на поставлені питання		10	
Оцінка за захист курсової роботи		40	
Додаткові бали (наявність публікацій, доповідей на конференціях тощо)		10	

Підсумкова оцінка за курсову роботу:

за 100-бальною шкалою: _____

значення оцінки: _____

Члени комісії:

_____ (підпис) _____ (підпис) _____ (підпис)
(_____) (_____) (_____)
(ім'я та прізвище) (ім'я та прізвище) (ім'я та прізвище)

« _____ » _____ 202__ р.

Ж.2. ОРІЄНТОВНА СХЕМА ВІДГУКУ НАУКОВОГО КЕРІВНИКА НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Відгук наукового керівника на кваліфікаційну роботу на здобуття освітнього ступеня

_____ (бакалавр, магістр - вказати)

зі спеціальності _____ (шифр і назва спеціальності)

освітньої програми _____ (назва освітньої програми)

_____ (тема)

студента(ки) _____ курсу _____ групи _____ відділення

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

<i>Критерії оцінювання</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>	<i>Оцінка наукового керівника</i>
Обґрунтування актуальності проблеми, коректність визначення мети і завдань, виділення об'єкта і предмета дослідження тощо	5	
Відповідність змісту роботи обраній темі. Повнота розробки проблеми загалом та окремих її аспектів	10	
Логічність, послідовність, аргументованість викладу матеріалу, обґрунтованість і доказовість висновків	5	
Значення результатів роботи, її апробація (за наявності)	5	
Відповідність дослідження нормативним вимогам	5	
Організованість, сумлінність, відповідальність; творчий підхід і самостійність при написанні роботи; дотримання графіка роботи; рівень теоретичної та професійної підготовки студента, його здатність до самостійної професійної діяльності за фахом	10	
Загальна кількість балів	40	

Аргументований висновок: _____

В аргументованому висновку науковий керівник визначає:

1. Актуальність теми.
2. Відповідність змісту роботи обраній темі.
3. Рівень повноти розробки питань і окремих проблем.
4. Рівень теоретичної та професійної підготовки студента.
5. Логічність, послідовність, аргументованість викладу матеріалу, уміння робити обґрунтовані висновки.
6. Характеристика студента (дисциплінованість, наполегливість, організованість, підготовленість, дотримання графіка роботи, зацікавленість проблемою дослідження тощо).
7. Важливість результатів роботи та запропонованих рекомендацій.
8. Дані про апробацію (за наявності).
9. Відповідність дослідження встановленим вимогам.

Науковий керівник _____ (_____)

(підпис) (ім'я та прізвище)

« ____ » _____ 202__ р.

Ж.3. ОРІЄНТОВНА СХЕМА РЕЦЕНЗІЇ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Рецензія

на кваліфікаційну роботу на здобуття освітнього ступеня

_____ (бакалавр, магістр - вказати)

зі спеціальності _____

_____ (шифр і назва спеціальності)

освітньої програми _____

_____ (назва освітньої програми)

_____ (тема)

студента(ки) _____ курсу _____ групи _____ відділення

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

У рецензії зазначаються:

1. Актуальність теми.
2. Теоретична (за наявності) й практична цінність.
3. Коротка характеристика роботи за розділами.
4. Оцінка методики дослідження, обробки матеріалів.
5. Доказовість висновків.
6. Наявність у роботі певних рекомендацій та їхнє обґрунтування.
7. Наявність та якість апробації матеріалів.
8. Позитивні моменти і недоліки роботи.
9. Якість оформлення.
10. Загальний висновок та оцінка роботи за чотирибальною шкалою.

**Рецензент: (науковий ступінь,
учене звання,
посада, місце роботи)** _____

_____ (підпис)

_____ (ім'я та прізвище)

« ____ » _____ 202__ р.

ДОДАТОК 3
ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ
КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

Примітка: додаткові критерії щодо оцінювання кваліфікаційних робіт з урахуванням галузі знань та фаху підготовки розробляються та затверджуються випусковими кафедрами.

№	Оцінка		Зміст оцінки
	Значення оцінки	За 100-бальною шкалою	
1.	«Відмінно»	90-100 балів	бакалаврська / магістерська робота виконана вчасно, самостійно, тема дослідження розкрита повною мірою. Правильно визначено предмет, об'єкт дослідження. Зміст роботи продуманий, логічний, сприяє розкриттю заявленої теми. Мета та завдання чітко окреслені та реалізовані у дослідженні. Автор використовує сучасний методологічний інструментарій. Робота містить елементи наукової новизни та характеризується глибиною теоретичного опрацювання використаних джерел. Зміст розділів та підрозділів відповідає їх назвам, структура роботи чітка, її частини пропорційні за розміром, послідовно розміщені. Висновки логічні та ґрунтовні. Робота оформлена без порушення вимог, з дотриманням граматичних, пунктуаційних та стилістичних норм українського правопису. Відгук і рецензія позитивні. Доповідь під час захисту аргументована, логічна і повна. Відповіді на питання членів ЕК правильні, стислі, але й вичерпні.
2.	«Добре»	75-89 балів	бакалаврська / магістерська робота виконана вчасно, тема дослідження розкрита, мета і завдання виконані, теоретичні узагальнення та висновки правильні. Проте є несуттєві недоліки у логіці дослідження та оформленні тексту. Застосування сучасного аналітичного інструментарію дещо неповне. Відгук і рецензія позитивні, але містять окремі зауваження до роботи. Доповідь логічна і аргументована, але не зовсім повна. Відповіді на питання членів ЕК правильні.

4.	<i>«Задовільно»</i>	60-74 балів	бакалаврська / магістерська робота виконана вчасно, проте з порушенням термінів виконання окремих етапів роботи. Тема роботи розкрита, але у змісті є суттєві недоліки. Мета і завдання дослідження реалізовані не повною мірою. Відсутній самостійний аналіз явищ. Висновки обґрунтовано непереконливо, авторські узагальнення неаргументовані, поверхові. У відгуку та рецензії вказано на суттєві зауваження щодо логічності та послідовності дослідження. Загалом дослідження має описовий характер. Робота оформлена із порушенням вимог. Доповідь не розкриває усієї суті проведеного дослідження, його результатів. Відповіді на питання членів ЕК мають загальний характер, є неповними.
5.	<i>«Незадовільно»</i>	35-59 балів	бакалаврська / магістерська робота подана до захисту невчасно. Відсутня логіка у побудові структури дослідження. Мета і завдання нереалізовані. Назви окремих розділів не відповідають їхньому місту. Текст роботи має компіляційний характер. Зовсім відсутні самостійні судження. Висновки не співвідносяться зі змістом розділів та із завданнями. Робота оформлена із суттєвими недоліками, недбало, її обсяг становить лише половину від зазначеного у вимогах. Відгук та рецензія негативні. Доповідь взагалі не відображає зміст виконаної роботи, відповіді на питання членів ЕК неправильні.
6.	<i>«Незадовільно» робота до захисту не допускається</i>	1-34 балів	бакалаврську / магістерську роботу було подано безпосередньо перед захистом, до того ж відгук наукового керівника та рецензія відсутні або обсяг роботи становить третину від необхідного.

ДОДАТОК К

ПЕРСОНАЛІ НАУКОВО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ КАФЕДРИ ПСИХОЛОГІЇ ПНПУ імені В. Г. КОРОЛЕНКА

Основні публікації викладачів кафедри

див. на сайті ПНПУ імені В. Г. Короленка: <http://ped.pnpu.edu.ua/#>
і в розділі «Бібліотека», пункт «Профілі науковців ПНПУ»

ГОНЧАРОВА Наталія Олексіївна – доцент (2010) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (2003). *Закінчила*: Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка, учитель російської мови і літератури, практичний психолог у закладах освіти (психолог, викладач психології), аспірантуру з психології ПДПУ імені В. Г. Короленка (1999). Тема дисертації: "Психологічні особливості старших підлітків з низьким рівнем навчальних досягнень в умовах профорієнтації", *захистила* в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України (м. Київ).

ДЗЮБА Тетяна Михайлівна – доцент (2011) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (2007), психолог, викладач психології. *Закінчила* психолого-педагогічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1994), учитель початкових класів, учитель музики. *Закінчила* аспірантуру Центрального інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (2007), тема дисертації: «Формування психологічної готовності заступника директора школи до взаємодії з учителями в умовах конфлікту».

СРІНА Віолетта Віталіївна – асистент (2022) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, магістр психології (2020; кваліфікація: викладач психологічних дисциплін у вищій школі); магістерська робота присвячена вивченню особливостей емоційного вигорання соціальних працівників. Аспірантка кафедри психології (2022), тема дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії (по спеціальності 053 Психологія): «Психологічні особливості розвитку моральної свідомості майбутніх психологів у процесі професійної підготовки».

КАЛЮЖНА Юлія Іванівна – доцент (1991) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (1988). *Закінчила* філософський факультет (відділення психології) Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1979), психолог, викладач психології; аспірантуру НДІ загальної і педагогічної психології АПН СРСР (М., 1987). Тема кандидатської дисертації «Особливості формування спрямованості на трудову діяльність у підлітків у різних умовах організації суспільно корисної виробничої праці».

КІРІЧЕК Віктор Володимирович – старший викладач кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (1998). *Закінчив*: Харківський державний університет імені О. М. Горького (1982), психолог, викладач психологічних дисциплін; аспірантуру НДІ психології Міносвіти України за спеціальністю – 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія» (1987).

КЛИМЕНКО Юлія Олександрівна – доцент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук. *Закінчила* психолого-педагогічний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка за спеціальністю «Дошкільне виховання та англійська мова і література». Навчалась в аспірантурі

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, де *захистила* кандидатську дисертацію «Психологічні особливості орієнтації у часі підлітків з різними проявами агресивності» (2011), спеціальність 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія.

КОГУТ Ірина Вікторівна – доцент (2021) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат педагогічних наук (2015). *Закінчила*: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка в 2010 році, отримала диплом спеціаліста за спеціальністю «Психологія. Іноземна мова та зарубіжна література (англійська, німецька)»; здобула також кваліфікацію магістра практичної психології, викладача психології (2010); аспірантуру за спеціальністю 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти (2015). *Захистила* дисертацію за темою: «Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності в майбутнього вчителя». Спеціальність: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

КОНОНОВА Марина Миколаївна – доцент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2020), професор (2022), кандидат психологічних наук (2009), доктор педагогічних наук (2019). *Закінчила*: Слов'янський державний педагогічний інститут (2002), практичний психолог; докторантуру ПНПУ імені В. Г. Короленка (2019). У 2009 р. *захистила* дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – Педагогічна та вікова психологія на тему «Глибинні детермінанти психічної дезадаптації суб'єкта» у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. У 2019 р. у Хмельницькому національному університеті *захистила* докторську дисертацію зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти на тему «Теоретичні і методичні основи професійного розвитку майбутніх дефектологів у процесі фахової підготовки».

КРАВЧЕНКО Ольга Данилівна – старший викладач кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (1980). *Закінчила* філософський факультет (відділення психології) Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1980), психолог, викладач психології; аспірантуру НДІ психології Міносвіти України за спеціальністю – 19.00.07 «Педагогічна і вікова психологія» (1987).

ЛАВРІНЕНКО Віталій Анатолійович – доцент (2021) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (2018). *Закінчив* психолого-педагогічний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка (2010), магістр практичної психології, викладач психології. У 2018 році *захистив* кандидатську дисертацію на тему «Міжособистісна взаємодія у неформальних об'єднаннях як чинник розвитку ціннісно-сміслової свідомості підлітків» (спеціальність 19.00.07. – педагогічна та вікова психологія) у Київському університеті імені Бориса Грінченка.

МЕЛЬНИЧУК Майя Михайлівна – доцент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2014), кандидат психологічних наук (2013). *Закінчила* психолого-педагогічний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка (2008), магістр практичної психології, викладач психології. У 2009-2012 рр. навчалась в аспірантурі Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за спеціальністю – 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». *Захистила* кандидатську дисертацію за темою: «Особливості толерантності як системної характеристики особистості студента». Спеціальність 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

МЕТЕЛЬСЬКА Наталія Йосипівна – асистент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2020), доктор філософії за спеціальністю 053 Психологія (2020). *Закінчила*: психолого-педагогічний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка (2010), магістр практичної психології, викладач психології. У 2020 р. *закінчила* аспірантуру Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка за спеціальністю 053 Психологія, тема дисертації: «Особливості розвитку професійної самосвідомості працівників освіти у процесі підвищення кваліфікації».

МИРОШНИК Олена Георгіївна – доцент (1992) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (1990).

Закінчила відділення психології філософського ф-ту Ростовського-на-Дону державного університету (1984), психолог, викладач психології; аспірантуру НДІ освіти дорослих АПН СРСР (м. Ленінград, 1990). Тема кандидатської дисертації: «Творча ініціатива вчителя в розв'язанні педагогічних задач». Спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

МИШКО Надія Мирославівна – доцент (2020) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, завідувач лабораторії кафедри психології (2004-2007), кандидат психологічних наук (2017), керівник психологічної служби ПНПУ імені В. Г. Короленка (з 2018). **Закінчила** психолого-педагогічний факультет ПДПУ імені В. Г. Короленка (2004), магістр практичної психології, викладач психології. **Захистила** кандидатську дисертацію «Особливості розвитку мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти». Спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

МОРГУН Володимир Федорович – професор кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (з 2001, почесний професор – із 2021), співзасновник і завідувач кафедри психології ПНПУ імені В. Г. Короленка (1980-2012). **Закінчив** ф-т психології МДУ імені М. В. Ломоносова (1971); там же **захистив** кандидатську дисертацію з педагогічної та вікової психології (1979), присвячену психологічним умовам виховання пізнавальних інтересів учнів. **Засновник наукової школи** «Психологія багатовимірної особистості» (1984). Співзасновник і член редколегії наукового фахового журналу «Психологія і особистість» (2011). Член Товариства психологів України, асоціацій – психодіагностичної, політичних психологів України, співзасновник і член правління Української та Міжнародної асоціацій Антона Макаренка, співзасновник і член лабораторії В. І. Вернадського з гуманітарної освіти при НАН України. Заслужений працівник освіти України (2014).

ПЕРЕТЯТЬКО Лариса Георгіївна – доцент (1993) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (1991). **Закінчила** відділення психології біологічного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького (1981), психолог, викладач психологічних дисциплін; аспірантуру Інституту психології АН СРСР (М., 1991). **Захистила** дисертацію за темою: «Професійне покликання особистості (психолого-біографічний аспект)».

РЕВА Марина Митрофанівна – доцент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2020), кандидат психологічних наук (2010). **Закінчила** психолого-педагогічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1994), практичний психолог, викладач психології. У 2009 закінчила аспірантуру в Інституті соціальної і політичної психології АПН України (м. Київ). У 2010 році **захистила** дисертацію за темою: «Соціально-психологічні чинники життєвого цілепокладання студентської молоді».

СЕДИХ Кіра Валеріївна – завідувача, професор кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2012), доктор психологічних наук (2012), академік Національної академії наук вищої освіти України. **Закінчила** відділення психології Харківського державного університету імені О. М. Горького (1986), психолог, викладач; **захистила** кандидатську дисертацію з медичної психології (1995), системний сімейний психотерапевт. У 2012 р. в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України (м. Київ) **захистила** докторську дисертацію «Психологія взаємодії сім'ї з освітніми соціальними інституціями» за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. **Засновниця наукової школи** «Синергетичний підхід до психологічних процесів у системах різного рівня організації». Заступниця головного редактора наукового фахового журналу «Психологія і особистість» (2014), член редакційної колегії науково-практичного журналу «Форум психіатрії і психотерапії», член секретаріату Української спілки психотерапевтів. **Наукові інтереси** пов'язані з розробкою таких науково-прикладних проектів: 1) *регіональних* – «Усвідомлене батьківство», на замовлення асоціації дитячих стоматологів України; «Протидія насильству в сім'ї» та «Психологічна корекція та профілактика делінквентної

поведінки у підлітків», спільно з Полтавським обласним Центром практичної психології та соціальної роботи; 2) *галузевих* – загальна тема кафедри психології «Синергетичний підхід до психологічних процесів у системах різного рівня організації»; 3) *міжнародних* – «Підготовка сімейних психологів» та «Психотерапевтичні шляхи подолання суспільно-політичної кризи в Україні» спільно з Українською спілкою психотерапевтів (УСП) та Європейською асоціацією психотерапії (ЄАП).

ТЕСЛЕНКО Марина Миколаївна – доцент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2014), кандидат педагогічних наук (2013). *Закінчила* Лебединське медичне училище (2000), ф-т психології Сумського державного педагогічного інституту імені А. С. Макаренка (2005), де здобула кваліфікацію вчителя біології, практичного психолога у закладах освіти. *Захистила* кандидатську дисертацію за темою: «Формування пізнавальної самостійності студентів у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін».

ТИТОВ Іван Геннадійович – доцент (2009) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (2007). *Закінчив* Полтавське медичне училище (1996), Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка (2001), аспірантуру Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України (2006), психолог, викладач психології. Тема дисертації: «Розвиток творчої уяви молодших школярів як компонент становлення їхньої суб'єктності» (*захищена* у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти, м. Київ, спеціальність: 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія). Працює над докторською дисертацією за темою «Психологічні закономірності становлення світогляду в юнацькому віці».

ТИТОВА Тетяна Євгенівна – доцент кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (2014), кандидат психологічних наук (2012). *Закінчила* психолого-педагогічний ф-т Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2001), магістр практичної психології, викладач психології. У 2013 р. *захистила* кандидатську дисертацію у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (м. Київ) за темою: «Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки», спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

ХАРЧЕНКО Анжела Станіславівна – доцент (2004) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук. *Закінчила* педагогічний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1991), психолог, учитель початкових класів; аспірантуру Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за спеціальністю «Педагогічна та вікова психологія» (1998), *захистила* кандидатську дисертацію «Психолого-педагогічні критерії диференціації навчання молодших школярів», спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Психолог, викладач психології.

ЧАЙКІНА Наталія Олександрівна – доцент (2001) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (1997). *Закінчила* відділення психології біологічного факультету Харківського державного університету імені О. М. Горького (1986): психолог, викладач; аспірантуру НДІ психології імені Г. С. Костюка АПН України (м. Київ, 1996). *Захистила* кандидатську дисертацію в Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України (м. Київ, 1997), отримала supplement to diploma candidate of sciences of Doctor of Philosophy, Ph.D., main speciality: Psychological sciences (2009). Тема кандидатської дисертації: «Психологічна структура професійної адаптації молодого вчителя», спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Наукові інтереси пов'язані з темою «Особистість у різних реаліях та соціальних групах» і галузевим науково-прикладним консультуванням працівників машинобудування та металообробки України на тему «Стильові особливості поведінки профспілкових лідерів і

керівників підприємств та організацій» на замовлення Полтавської обласної організації (з 2010 р. і по теперішній час).

ЮДИНА Наталія Олександрівна – доцент (2008) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, кандидат психологічних наук (2003). *Закінчила* Пермський державний педагогічний інститут (1986), дошкільний педагог і психолог; аспірантуру Інституту педагогіки та психології професійної освіти АПН України (2001), психолог, викладач психології. Тема кандидатської дисертації «Розвиток мотивації навчання молодших школярів у процесі вивчення інтегрованих курсів», спеціальність 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія, *захищена* у 2003 році у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти АПН України (м. Київ).

ЯНОВСЬКА Тамара Анатоліївна – доцент (2011) кафедри психології психолого-педагогічного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка (1995), кандидат психологічних наук (2008). *Закінчила* фізико-математичний факультет, за спеціальністю «Математика і фізика» та за спеціальністю «Психологія» (вечірнє відділення) Полтавського державного педагогічного інституту імені В. Г. Короленка (1995), учитель математики і фізики, практичний психолог у закладах освіти (психолог, викладач психології); аспірантуру Інституту педагогіки та психології професійної освіти АПН України (2001). Кандидатську дисертацію з теми «Особливості розвитку мислення молодших школярів в умовах інтегрованого навчання» за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія *захистила* в 2008 р. в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти АПН України (м. Київ).

Навчальне видання

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВІ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ:
курсowa та кваліфікаційні –
бакалаврська, магістерська**

Методичний посібник

Відповідальні за випуск:
Володимир Федорович Моргун, Марина Миколаївна Тесленко

За редакцією Кіри Валеріївни Седих

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка
(протокол № 7 від 30.01.2023 р.)*